

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Csúcs Sándor: A Finnugor Népek VII. Világkongresszusa.....	3
Pach János: A harmadik szekció: Civil közösség és hatalom.....	8
Pachné Heltai Borbála: Ötödik szekció.....	15
T. H. Ilves észt elnök beszéde a megnyitón (Csúcs Sándor fordítása).....	19
A Finnugor Népek 7. Világkongresszusának zárónyilatkozata (Falk Nóra fordítása) .	22
Németh Endre–Fehér Tibor: Az N3 haplocsoport alcsoportjai.....	23
Csúcs Sándor: †Osmo Ikola 1918–2016.....	34

KRÓNIKA

Nyugat-Szibéria: Hanti sámán óvja a szent tavat az olajtársaságoktól (Falk Nóra fordítása).....	37
Hírek (Falk Nóra összeállítása).....	38

A címlapon a hetedik Finnugor Világkongresszus emblémája

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 2000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál.
Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

Nyomta a Reprota Kft. * HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXI. évfolyam, 3. szám

2016. szeptember

**VII SUOMALAIS-
UGRILAISTEN KANSOJEN
MAAILMANKONGRESSSI**

Lahti 15.–17.6.2016

Kedves Olvasóink!

Ahogy előző számunkban jeleztem, június 15. és 17. között került sor a finnországi Lahtiban a Finnugor Népek VII. Világkongresszusára. Finnugor szempontból ez volt az idei év legfontosabb eseménye, ezért mostani számunkat jórészt a kongresszusnak szenteljük. Aki még alaposabban szeretne tájékozódni, annak ajánljuk a kongresszus honlapját (www.lahti2016.fucongress.org), ahol finnül, angolul és oroszul olvashatók dokumentumok és beszámolók a kongresszusról. A lapunkban közölt Zárónyilatkozat és Ilves észt elnök beszédének finn eredetije is innen származik.

Felhívom még olvasóink figyelmét a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezetének honlapjára (www.finnugorkongresszus.hu). Hazánkban ez a szervezet koordinálja a világkongresszussal kapcsolatos tevékenységet és intézi a vele kapcsolatos ügyeket.

Egyesekben talán felmerülhet a kérdés, mi szükség van erre a világkongresszusra. Nos, az hogy közel negyedszázada rendszeresen sor kerül rá már önmagában is a szükségesség bizonyítéka. Még fontosabb érv, hogy a kis népeknek (és ebbe a kategóriába néhány száztól a néhány százezerig terjedő létszámú népek is beletartoznak) nap mint nap küzdeniük kell a fennmaradásért, le kell küzdeniük az olykor ellenséges környezetet, a hivatalos szervek közömbösségét, az anyagi nehézségeket. Ebben a küzdelemben óriási erőforrás, hogy képviselőik négy évente találkoznak egymással és a nagyobb finnugor népek képviselőivel. Kifejezhetik szolidaritásukat, átadhatják egymásnak ötleteiket, terveket kovácsolhatnak, fokozhatják az együttműködést.

Jómagam a hétből eddig hat kongresszuson vettem részt és ennek alapján mondhatom, hogy ha lassan is, de haladunk előre. Ma több remény, lehetőség és módszer van arra, hogy a kihálás szélén álló népek és nyelvek feléledjenek. Ezen a kongresszuson is sokan mondták ki, így például az észt elnök, hogy a legkisebb nép nyelve és kultúrája is az egész emberiség közös kincse, amelyet ennek megfelelően kell őrizni.

Más téma. Örömmel tudatom olvasóinkkal, hogy a Reguly Társaság közel 79 ezer forintot kap az SzJA 1%-ának felajánlásaiból. Ez az összeg elegendő arra, hogy lapunkat folyamatosan megjelentessük.

A tavalyi sikeren felbátorodva társaságunk az idén is kiad egy képes fali naptárt. Áráról és beszerzésének módjáról következő számunkban, illetve honlapunkon adunk tájékoztatást.

Csúcs Sándor

A Finnugor Népek VII. Világkongresszusa

1992 óta hetedszer került megrendezésre a Finnugor Népek Világkongresszusa, ezúttal a finnországi Lahtiban június 15. és 17. között. A kongresszus jelmondata: „Finnugor népek a fenntartható fejlődés útján” azt a pozitív üzenetet hordozta, hogy a finnugor népeknek van jövőjük, ha képesek beilleszkedni a fejlődés fő vonalába. A kongresszus arra kereste a választ, hogyan lehet ezt megvalósítani, hogyan lehet megőrizni a veszélyeztetett finnugor népeket és nyelveket.

Magyarországot negyvenketten képviseltük, küldöttek, megfigyelők, tolmácsok, parlamenti képviselők és az Emberi Erőforrások Minisztériumának küldöttei. Utazásunk kiváló megszervezéséért, az anyagi eszközök biztosításáért Rubovszky Évát a Finnugor Világkongresszusok Magyar Nemzeti Szervezetének elnökét és Salánki Zsuzsát az ELTE Finnugor Tanszékének oktatóját illeti köszönet.

A kongresszus ünnepélyes megnyitására 15-én (szerdán) délután került sor a Sibelius Csarnokban (Sibelius Talo), ebben a fából és üvegből épült tóparti modern épületben, amely 2000 óta Lahti kulturális életének egyik központja. Ez a csarnok adott otthont a kongresszus valamennyi rendezvényének.

A műsor Ailu Valle lapp repper fellépésével kezdődött, aki az őshonos népek jogait és a természet védelmét választotta szövegei témájául. Utána fiatal lahti táncosok és a helyi konzervatórium kamarazenekara lépett fel. Valerij Markov a Konzultatív Bizottság elnöke nyitotta meg hivatalosan a kongresszust. Majd felsorolta azokat a finnugor népeket, amelyek képviseltették magukat. Ezek: finnekek, inkeri finnekek, kvének, karjalaiak, vepszék, vótok, izsórok, észtekek, szetuk, lívekek, mordvinok: erzák és moksák, marik, udmurtok, komik, komi-permjákok, hantik, manysik, magyarok, nyenyeckek, enyeckek, nganaszának és szelkupok. (Ezek közül az inkeri finnekek és a kvének egy-egy finn nyelvjárást beszélnek, a szetuk nyelvjárása az észthez tartozik, és a tudósok az erzák és a moksák, valamint a komi-permjákokat sem tartják külön nyelvnek.) A felsorolt népeket 170 küldött, 350 megfigyelő és 50 újságíró képviselte.

Ezután Sauli Niinistö finn köztársasági elnök, a kongresszus védnöke üdvözölte a megjelenteket. Beszédében érintette a kis nyelvek megőrzésének problémáját, az oktatás és a revitalizáció kérdéseit. Emlékeztetett arra, hogy a finn nemzeti érzés régebbi, mint a független Finnország. Ennek kialakításában fontos szerepe volt olyan tudósoknak, mint Castrén és Lönnrot. A finnugor népek lakta országokban a jövő szempontjából is fontos szerepe van az ott folyó tudományos kutatásnak.

Toomas Hendrik Ilves észt köztársasági elnök beszédét a kongresszus honlapján olvasható finn szövegből magyarra fordítottuk és lapunk más helyén teljes terjedelmében közöljük (19).

Áder János magyar köztársasági elnök megemlégtette Illyés Gyula 1934-es moszkvai útját, amikor a nagy magyar író számára nagy élményt jelentett az ott élő mordvinokkal való találkozás. Örömmel hallottuk elnökünk szájából azt a megállá-

pítást, hogy nincsenek felesleges nyelvek és kultúrák, és ha elvész egy nyelv, azzal mindenki szegényebb lesz.

Az orosz államot Alekszandr Zsuravszkij kulturális miniszterhelyettes képviselte a megnyitón. Felolvasta Putyin elnök üdvözlését, majd azt fejtegette, hogy a skót és a velszi nyelv helyzete sokkal rosszabb, mint az oroszországi finnugor nyelveké. Hosszasan sorolta az eredményeket, az új intézményeket, ünnepi rendezvényeket, valamint azt is megemlítette, hogy a finnek függetlenségüket is Oroszországnak köszönhetik (!). Az országát ért bírálatokat visszautasította, de az is elhangzott, hogy „ismerjük problémáinkat és hiányainkat”. Hangsúlyozta továbbá, hogy országa kész tárgyalni a problémákról, ha a tárgyalópartnerek is elismerik saját problémáikat. Vagyis a korábbinál békülékenyebb hangnemet ütött meg, meglátjuk, lesznek-e ennek pozitív következményei.

Sanni Grahn-Laasonen finn oktatási miniszter a fenntartható fejlődés és ehhez kapcsolva az iskolai oktatás problémáival foglalkozott, különös tekintettel a finnországi lappok helyzetére. Célul tűzték ki a lapp nyelvű oktatás fejlesztését, valamint a lappok jogi helyzetének szabályozását egy a skandináv országokra kiterjedő szerződés keretében.

A miniszter után Valerij Markov számolt be a Konzultatív Bizottságnak az előző kongresszus óta végzett munkájáról, illetve az egyes országokban lezajlott eseményekről. Magyarországgal kapcsolatban a Pusztay János által vezetett Collegium Fenno-Ugricum tevékenységét említette. Beszélt a Karjalai Köztársaságban rendezett közbeső konferenciáról, amelynek fontosabb témái voltak: a reális kétnyelvűség, az óvodai nevelés, a lahti kongresszus előkészítése és a finnugor kulturális főváros ügye.

Ezután Jyrki Myllyvirta Lahti város polgármestere üdvözölte a résztvevőket.

Szünet után megválasztottuk a szerkesztő bizottságot és annak elnökét. Az ő feladatuk volt, hogy a szekciók jelentései alapján megszövegezzék a kongresszus zárónyilatkozatát. Ennek magyar fordítását teljes terjedelemben közöljük.

Gunvor Kronman az UNESCO Finn Nemzeti Bizottságának tagja, a helsinki svéd-finn kulturális központ (Hanasaari) igazgatója felolvasta az UNESCO főigazgatójának üdvözlő levelét, majd saját tapasztalata alapján beszélt a kétnyelvűség előnyeiről, az oroszországi finnugor népek és nyelvek problémáiról, egyes vonatkozásokban a pozitív változás jeleiről. Talán érdemes idézni beszédének zárómondatát: „Minden anyanyelv végső soron addig él, amíg beszélői értékesnek tartják, és azt mondják ha egy nyelv kihal, akkor a nép is (közösségként) kihal. Az élő és használt nyelv garantálja a folytonosságot.”

Alekszej Cykarev (Tsykarev) az ENSz Emberi Jogi Tanácsa Óshonos Népek Jogaival Foglalkozó Szakértő Bizottságának elnöke az ENSz és az általa vezetett bizottság tevékenységét ismertette. Néhány idézet beszédéből: „A szakértő bizottságot 2007-ben alapították, hogy az őshonos népek jogait érintő javaslatokat tegyen és tematikus vizsgálatokat végezzen az ENSz Emberi Jogi Tanácsa számára. Eddig a szakértők áttekintették a nyelvi és kulturális jogokat, az iskoláztatáshoz való

jogot, a kulturális örökség, a döntéshozatalban való részvétel és az igazságügyi eljárás kérdését. Most készül a vizsgálat az őshonos népeknek az egészséghez és az egészségügyi ellátáshoz való jogáról.”

„Idővel az őshonos népek megfordították a státuszukhoz kapcsolódó negatív jelzőket. Az őshonos néphez tartozás kívánatos dolog lett. Ami azelőtt barbárság volt, az eredeti lett, ami elmaradottság volt, az hagyomány lett, és ami a múlt volt, az a jövő lett. Így teremtették meg az őshonos népek az identitásukat, amit a kolonializmus idején elvesztettek.

Ennek a fontos fordulatnak a megvalósításához évtizedekre volt szükség. A sok ember számára életcélá vált jogi küzdelem legnagyobb eredménye az volt, hogy az ENSz közgyűlése 2007-ben elfogadta az őshonos népek jogairól szóló nyilatkozatot. Ennek az okmánynak, bár jogilag nem kötelező az egyes államokra, mégis nagy szimbolikus jelentősége van. Ez lett az őshonos népek jogai betartásának mértéke.”

A szerda esti nagyszabású fogadáson komi együttesek szórakoztatták a vendégeket.

* * *

Csütörtökön és péntek délelőtt zajlottak a szekcióülések. A kongresszus öt szekcióban folytatta munkáját:

1. A finnugor és szamojéd nyelvek és kultúrák továbbadása a jövő nemzedékeknek,
2. Finnugor információs térség: fejlesztési lehetőségek,
3. A civil társadalom és a hatalom,
4. Gazdaság és környezet, és
5. Migrációs folyamatok. Régi és új diaszpórák.

Itt az első szekció munkájáról számolok be részletesebben. Ezen én is részt vettem. A harmadik és az ötödik szekcióról külön beszámoló készült, amelyek lapunk más helyén olvashatók. A második és negyedik szekcióról írtak a kongresszusi honlap alapján készültek.

Az első szekció három alszekcióra oszlott. Ezek témái:

- Első alszekció: két- és soknyelvűség, a nemzeti közösségek viszonya az anyanyelvhez, a nyelvek presztízse és státusza a közösségekben, revitalizációs módszerek, oktatási rendszer és oktatási módszerek, óvodai nevelés, a család nyelve.
- Második alszekció: szakember-képzés, oktatás a vidéki településeken.
- Harmadik alszekció: kulturális örökség, népi kultúra, professzionális nemzeti(művészeti) művészet, a nemzetiségi kulturális központok munkája, tapasztalatok. Ebben az alszekcióban hangzott el alelnökünk Ruttkay-Miklán Eszter előadása az általa igazgatott zirci Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház tevékenységéről.

Az első alszekció bevezető előadását Janne Saarikivi finn nyelvész (Helsinki Egyetem) tartotta a kétnyelvű közösségek nyelvhasználatáról és a nyelvhasználatot

meghatározó tényezőkről. Néhány elméleti kérdés tárgyalása után saját kutatásai alapján a karjalai és a vepsze nyelv helyzetével foglalkozott. Megállapította, hogy nyelv átadása kritikus fázisban. Van A helyzet kulcsa az iskolai képzés, ezen kell változtatni. Valerij Markov az oroszországi, illetve a komiföldi helyzetről beszélt. Elmondta, hogy ma már minden komiföldi iskolában van komi nyelvoktatás. Ennek során kb. 4 ezer gyerek anyanyelvként, kb. 55 ezer államnyelvként tanulja a komit. Van komi nyelvű óvoda is. Erre lehetne iskolai oktatást építeni, ha a szülők és a gyerekek akarják.

Ennek a szekciónak legjobb előadását véleményem szerint Annika Pasanen finn kutató tartotta. Nevét az inari lapp nyelvi fészkek program kapcsán már eddig is ismertük. Most bebizonyította, hogy jó áttekintése van az uráli nyelvek mai helyzetéről, az egyes nyelvek veszélyeztetettségének fokáról és a revitalizáció módszereiről. A finn nyelvű előadás diái megtekinthetők a kongresszus honlapján. Szívesen csinálnék belőlük egy magyar nyelvű változatot lapunk számára, ha időm engedi és a szerző is beleegyezik.

Jól kapcsolódott Pasanen előadásához Larisza Csirkova beszámolója a vepsze nyelv és kultúra fennmaradásáért folytatott küzdelem eredményeiről és Nyina Zajceva hozzászólása, akinek bejelentését („Vannak olyan diákok, akik vepszeül írják a diplomamunkájukat.”) nagy taps követte. Egyetérthetünk Zajcevával abban, hogy foggal-körömmel kell harcolni a vepsze és más kis finnugor nyelvek érdekében.

Natalja Kondratyeva az Izsevszki Egyetem Udmurt Filológiai Karának dékánja a nemzeti intelligencia képzésének fontosságát hangsúlyozta. Sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy szinte mindenütt (tehát nemcsak Oroszországban) csökkentik a humán felsőoktatásra szánt összegeket, és a külföldi nyelvtanulás lehetőségeit. Konkrét példaként említette, hogy megszűnt az a kvóta, ami lehetővé tette, hogy magyar diákok részt vegyenek az udmurtiai nyári egyetemen.

Pozitív üzenetet hordozott viszont Ellen Pautamo hozzászólása. Ő az Inariban működő Lapp iskolaközpont eredményeit mutatta be. A központban szakképzés is folyik, a diákok réntartás, kézművesség, turizmus és média szakon szerezhetnek lapp nyelven szakképzettséget. Ezen kívül egy éves nyelvi kurzusokat is szerveznek északi lapp, inari lapp és kolтта lapp nyelven. (Ez utóbbit eredetileg a Kola-félszigeten beszélték. A koltták a háború alatt költöztek Finnországba.) Ezek a kurzusok változó létszámú résztvevővel működnek, a szakképzésekre évente 140 diákot vesznek fel, az egy éves nyelvi kurzusra tizet. A rövid nyelvtanfolyamokat eddig kétezen végezték el, a virtuális (az interneten történő) oktatásban eddig ezren vettek részt. Ez utóbbi módszer különösen eredményes lehet a kis nyelvek elsajátításában – teszem hozzá én.

Nagy érdeklődéssel olvastam, a hanti Antonyina Sjazi előadását a kongresszus honlapján a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzetben 2011 óta működő tundrai nomád iskolákról. A szövegből sajnos nem derült ki, hogy milyen konkrét eredményei vannak ennek a kezdeményezésnek. De mindenképpen pozitívum, hogy a körzet kormányzója is hangsúlyozta az oktatás olyan formájának fontosságát, ami nem

szakítja el a gyereket évekre a családjától, mint a régi típusú internátusi rendszer. A szövegből ugyanakkor az is kitűnik, hogy a nomád iskolák megszervezése a bentlakásos iskolák feladata. Jó lenne tudni, hogy milyen mértékben tesznek ennek eleget, és milyen eredményei vannak a nomád oktatásnak.

Több előadásban és hozzászólásban szóba került a „nyelvi fészkek”, vagyis az óvodai anyanyelvi képzés. A finnek ösztönzésére és anyagi támogatásával Oroszországban is megkezdődött ez a program már 2008-ban. Zoja Osztapova a program koordinátora szerint 2016-ban 52 óvoda vett részt benne. Másoktól tudjuk, hogy van ilyen a karjalaiaknál, a nganaszánoknál és az enyecéknél is. Ami az eredményeket illeti, a program általában sikeres, de két akadályozó tényező is felmerült. Az egyik, hogy a 2012-es orosz oktatási törvény a képzés nyelvéről kimondja, hogy a nemzeti nyelvi program nem mehet az államnyelvi (vagyis orosz) oktatás kárára. Ez tipikusan az a gumiparagrafus, ami bárhogy értelmezhető. A másik probléma az, hogy eltérően a finnországi helyzettől, Oroszországban a program nem folytatódik az iskolában! Ezen kívül nincs elég szakképzett pedagógus, aki jól beszél az illető nyelvet.

Osztapova azt is elmondta, hogy Komiföldön a 2. osztálytól kezdve minden gyerekek (az oroszok is) tanul komiul. Ehhez Markov hozzátette, hogy az ottani oroszok jól fogadták a komi nyelvi oktatás bevezetését. Ezt azért tartottam szükségesnek megemlíteni, mert véleményem és tapasztalom szerint az anyanyelv használatának legnagyobb akadály, hogy a beszélők számára anyanyelvüknek nincs elég presztízse. Ha viszont a többségben lévő oroszok is elkezdene komiul tanulni, ez feltétlenül növeli anyanyelvük tekintélyét a komik szemében is.

A vita ezen a ponton szenvedélyessé vált, számos résztvevő előhozakodott saját és közössége negatív tapasztalataival. Megint egyszer nyilvánvalóvá vált, hogy ezeknek a kongresszusoknak egyik fő funkciója, hogy a résztvevők kibeszélhessék, kipanaszkodhassák magukat.

Ha az első szekcióban hallottak alapján meg kellene fogalmaznom szubjektív véleményemet az uráli népek mai helyzetéről, akkor azt mondanám, hogy az nehéz, de nem reménytelen. Vannak jó példák, sikeres kezdeményezések, és – ha lassan is – de pozitív irányban változik a beszélők viszonya saját anyanyelvükhöz. És ez a legfontosabb!

A második szekció anyagából a kongresszus honlapján is olvasható a komi Marina Fegyina előadása, amelyben a szerző felvázolja az előző kongresszusok óta történt fejleményeket, illetve a mai helyzetet, ami korántsem kielégítő. Hogy csak egy példát említsünk Udmurtia hivatalos honlapjának nincs udmurt nyelvű változata! Az idevezető okok között megemlíti a szakemberek hiányát (egyik régióban sem képeznek számítógépes ismeretekkel rendelkező bölcsészeket), azt, hogy a fiatalság kevéssé ismeri anyanyelvét, hogy a helyi szervek nem támogatják ezt a tevékenységet, hogy nincsenek hosszútávú regionális vagy föderális fejlesztési programok, az állam nem ad anyagi támogatást, és a régiók között nincsenek együttműködési programok. És természetesen felsorolja azt is, mit kellene tenni a helyzet javítása érdekében.

A negyedik szekció anyagából Dmitrij Harakka-Zajcev izsór küldött előadásának angol nyelvű összefoglalójára támaszkodom, melynek címe: Az eredeti környezet megőrzése az őshonos népek (vótok és izsórok) lakóterületén: a nép, a hatalom és a biznisz párbeszéde. Háttérinformációként el kell mondani, hogy mindkét immár csak néhány száz fős nép a Finn-öböl déli partján erősen iparosodott környezetben él. Az iparosodás okozta negatív hatásokat az előadó három pontban foglalja össze: az ökoszisztéma károsodása, a természeti környezet és az ökológiai egyensúly sérülése; a társadalmi és kulturális környezet sérülése, az őslakosok elvándorlása, a családi és közösségi kapcsolatok szétesése; az önazonosság sérülése, a feleslegesség érzése. A szerző szerint ezeket a problémákat a címben említett három szereplő párbeszéde segítségével lehetne megoldani. Erre azonban vajmi kevés remény van – tegyük hozzá.

A pénteken 11,30-kor kezdődő második plenáris ülésen meghallgattuk a szekciók moderátorainak rövid beszámolóit, majd Maria Lohela a finn parlament elnöke búcsúztatta a kongresszus résztvevőit Elias Lönnrot szavaival: „Minden nép saját feladata, hogy megőrizze a nyelvét.” Valerij Markov, aki megalakulása óta a Konzultatív Bizottság elnöke volt bejelentette leköszönését más fontos teendői miatt. Egyben üdvözölte a Bizottság új elnökét a karjalai Tatjana Klejerovát. Végül Tõnu Seienthal az észt küldöttség nevében bejelentette, hogy 2020-ban Észtország rendezi a következő világkongresszust. Ezt a bejelentést mi magyarok már nem várhattuk meg, mert egy órákor indult a buszunk a repülőtérre.

Csúcs Sándor

A harmadik szekció: Civil közösség és hatalom

Idén júniusban első alkalommal vettem részt a Finnugor Népek Világkongresszusán, s mivel az elsőség élménye a programok szempontjából is meghatározóvá vált, az összefoglalót is rövid élménybeszámolóval kezdem, majd a harmadik szekció szakmai eredményeivel egészítem ki.

A jeles kultúrdiplomáciai esemény megnyitóját különös ünnepélyesség övezte. Az összejövetel kezdeti hangulata a régmúlt idők vidéki lakodalmaihoz fogható, ahol a várakozás emelkedettségét a távolról érkező ismeretlen ismerősök összetartozástudata, díszes öltözéke csak fokozta. A színes programsorozat az utolsó napig tartó ismerkedéssel kezdődött: vajon ki kicsoda, hány ezer kilométert tett meg idáig, milyen közös történelmi események, rokonság, esetleg kutatás kötheti össze a jelenlévőket. Már a vendégségbe érkezés előtt, útközben is folytak találgatások

arról, hogy az államfők mely témák köré fonják majd beszédeiket, hiszen a távolba szakadt észt, finn, magyar és orosz területeken élő népeket mégiscsak más ügyek foglalkoztathatják. Érdeklődve vártam, vajon közös mederbe terelhetők-e majd a plenáris előadást követő kiscsoportos munkák. Az államfők beszéde azonban hamarosan jelezte, hogy nem a különböző érdekek, a különbségek kihangsúlyozása, hanem a hasonló problémák lesznek azok, amiket mi Lahtiban meg fogunk beszélni. Az elnökök jó politikusként nagyvonalúan átléptek a pozíciójukat érintő napi politikai ügyeken – úgymint a közelgő választásokon, az ideológiai válaszfal emelésére alkalmas migránshelyzetben, vagy éppen államuk Oroszországhoz fűződő viszonyán –, tehát nem a politikusi pozícióból kezdtek szónokolni, mint egy protokolleseményen, hanem a távoli rokonéból, megalapozva ezzel a kongresszus hangulatát. A felszólalók a kultúrák közti hasonlóságok és az összetartozás hangsúlyozásával a közös problémára, vagyis a globalizáció káros hatásaira hívták fel a finnugor nyelvcsaládba tartozó rokonnépek figyelmét. Ezt a küzdelmet pedig a hagyományok, a nyelvi és kulturális értékek megővésével, a nemzeti és nemzetiségi identitás erősítésével lehet megvívni: „Mindenekelőtt hiszünk abban, hogy a világ teljességéhez hozzátartozik a nemzeti sokszínűség. [...] Ha eltűnik egy nyelv, ha kikopik ebből a láncból egy szem, mindannyian szegényebbek leszünk. Mert a nyelv egy nép identitásának legfőbb biztosítója, kultúrájának legfontosabb megtestesítője.” – mondta a magyar államfő köszöntőjében.

A barátságos hangvételű köszöntők sorától némelyest eltért az orosz kultusz-miniszter-helyettes győzelmi beszéde, amelyre a közönség olykor halk morajlással, olykor azonos ritmusú fejcsóválással reagált pontosan jelezvén, hogy a kiváló rétor beszéde mely pontjain vizionált egy párhuzamos valóságot. A beszéd egyúttal tanúsítvány az orosz politikusképzés zsenialitásáról, hiszen közben meggyőződött arról, hogy a föderáció legtávolibb pontján egy harmadikvonalbeli funkcionárius is képes lehet hasonlóan képviselni az ügyet. A beszélő politikai rangja azonban jelezte, hogy egy birodalom számára milyen értéket jelent a kulturális pluralizmus. Ennek ellenére sem került zsákutcába politizálás miatt a diskurzus, amelyhez a Sibelius-talo modernsége és nyugalma ideális atmoszférát biztosított.

A harmadik szekcióülés előadói, hozzászólói a civil társadalom és hatalom viszonyrendszerét mutatták be saját nézőpontjukból. A diskurzust *Gecse Géza* történész-újságíró, az ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékén működő Aspektus vitaklub vezetője, valamint *Heikki Talvitie* korábbi oroszországi nagykövet, jelenleg a Finn–Orosz Társaság elnöke moderálta. Az előadók többek közt Norvégiából, Finnországból, a Komi, a Mordvin és az Udmurt Köztársaságból, a Permi és a Murmanszki területről, Magyarországról és Ukrajnából érkeztek.

Alekszej Konyuhov komi szociológus, a Komi Köztársaság Pitirim Szorokin Örökségközpont igazgatóhelyettese előadásában rögvest Alekszander Zsuravszkij, az Oroszországi Föderáció kulturális miniszterhelyettesének beszédére reflektált: „Zsuravszkij úr nem mondott igazat” – s ezáltal a hallgató számára közvetlenül kitapinthatóvá vált a kis népek nagyhatalommal szembeni attitűdje. Nagyívű

előadásában a finnugor népek és a hatalom kölcsönhatásáról, főként problémáiról kaptunk általános helyzetképet. Az előadó felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy mielőtt a civil közösségek mögötti állami elnyomásról beszélünk, érdemes tisztázni olyan fogalmakat, mint az önszabályozás, vagy éppen az önrendelkezés, és a jelenlegi függőségi viszonyban azt is érdemes meghatározni, melyek a független emberek, a civil közösségek és az állam lehetséges szerepei. Az előadás másik központi kérdésköre az volt, hogy kik alkotják a civil közösséget. Eszerint az író, olvasó, gondolkodó és politika iránt érdeklődő középosztálybeli státuszúak azok, akik a civil társadalom bázisát jelenthetnék. Az eszmefuttatás alapján Észtország, Finnország és Magyarország elégedett lehet középosztályával az előadó szerint, de Oroszországgal kapcsolatban jelentős kétségek merülnek fel, amelyeket a jövedelmi szintkülönbségekkel, öngyilkossági és bűnözési statisztikákkal árnyalt. A civil társadalomba való nagyobb arányú bekapcsolódásra csak a gazdasági függetlenség adhatja lehetőséget az országában élő embereknek. Emellett a magasabb iskolai végzettség is hozzájárulhat ahhoz, hogy az emberek már ne akarjanak többé alsóbb osztályokhoz tartozni. Az előadó végül felhívta a figyelmet arra is, hogy a finnugor népek azért vannak fenyegetett helyzetben, mert a szegények aránya köztük sokkal nagyobb, mint más népek körében.

Kántor Zoltán szociológus-politológus, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet igazgatója Anyaország és nemzetpolitika címmel tartott előadást, amely egy rövid elméleti bevezetőt nyújtott az anyaországi politikák jellegzetességeiről, és összehasonlította a klasszikus magyarországi külhoniakat támogató nemzetpolitikát a finnugor nyelv-rokonok támogatási politikájával. Rávilágított arra, hogy az anyaországok kiegyensúlyozni próbálják azt a hátrányt, amely a kisebbségeket éri az adott országban, amelyben élnek. Ezt egyrészt politikai, másrészt kulturális-oktatási támogatással valósítják meg. Az előadásban külön kiemelte a kisebbségi és anyaországi civil szervezetek szerepét, amelyek leghatékonyabban az oktatás és a nyelvhasználat területén jelentenek segítséget. Jelezte, hogy az államok nem feltétlenül tesznek meg mindent a kisebbségek kultúrájának, nyelvének megőrzése érdekében, így különösen indokolt, hogy a civil szervezetek a saját eszközeikkel tudatosítsák úgy a kisebbségek tagjainak, mint az államnak, hogy igenis fontos a nyelv és a kultúra megőrzése. Előadásában néhány Magyarországgal szomszédos országban működő magyar civil szervezet tevékenységére is utalt.

Pach János szociológus-politológus, a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola doktorjelöltje (a beszámoló szerzője) a Magyarországon élő nemzetiségek legújabb érdekképviseleti lehetőségeiről, a szószólói rendszerről beszélt. A rövid összefoglaló keretében áttekintette, hogy Magyarországon, mint legnépesebb lélekszámú finnugor államban az őshonos kisebbségek számára milyen eszközök garantálják a politikai döntéshozatalban való részvételt. Az előadó a legutóbbi választások tapasztalatai alapján értékelte a hatályos választási rendszer előnyeit, de a főbb hiányosságokra is felhívta a figyelmet.

Pekka Lantto, a Kvénföld Egyesület elnöke az Észak-Norvégiában élő, demográfiailag veszélyeztetett kvén népcsoport egy kiemelt projektjéről számolt be, amelynek tapasztalatai alapján a kormányzati mező, az emberek és a menedzserek háromszögének viszonyát ismerhettük meg. Pekka Lantto hangsúlyozta, hogy a kultúra szétrombolását az államok (Svédország, Finnország, Norvégia) az 1950-es években kezdték és azóta is folytatják, így a kvének területének irányítása is e három állam hivatalnokainak kezében van. Ezek a hivatalnokok a kvénekre vonatkozó döntéseket gyakorlatilag a közösség tagjainak meghallgatása nélkül hozzák meg, bár a kvének ügyeiben a norvég parlament semmiről sem dönthetne önállóan, hiszen a mezőgazdasági miniszter prioritásként kezeli a kvén emberek érdekeit, főként az erdőhasználati és halászati jogok érvényesítésekor. Az előadó ennek ellenére úgy gondolja, hogy feltétlenül szükség lenne az ügynökségek és állami hivatalok szerepének fejlesztésére a kvén érdekek érvényesítése érdekében. Például a Tornio folyóban történő halászat a hivatalnokok döntéseinek segítségével teljesen az érintett államokhoz került, noha a legutóbbi kutatás eredményei szerint annak joga a kvéneket illeti. A kérdéses ügyben a finn állam által finanszírozott kutatás is készült, mert már sok éven át vita folyt a halászati jogokról. A kutatás az állam vétkességét állapította meg, ám az eredmények megállapítása után a hivatalnokok új kutatást követelnek, mert nem értenek egyet az eredményekkel. Pekka Lantto példája arra mutat rá, hogy a hivatalnokok vezette államigazgatás célja a gazdag kvén történelem, nyelv és kultúra, valamint a terület birtoklásának megsemmisítése. Az előadó ezt azzal igyekezett alátámasztani, hogy a terület természeti erőforrásainak évi nettó termelése közel egymilliárd euró, amit Svédország és Finnország elvisznek a területükről, miközben a Kvénföld Egyesület egész működése alatt semmilyen állami támogatást nem kapott. Sőt, a területükön működő egyetlen egyetem sem kutatja történelmüket, mert a téma tabu, s így egy kutató sem kap hozzá támogatást. A finn állam egyedül az említett, a lazac és a pisztráng birtoklásának kérdését kutató vizsgálatot finanszírozta. Az előadó felhívta a figyelmet még arra is, hogy a kvének a turizmusból próbálnak megélni (horgászat, vadászat), és gyakran számi szervezetekkel működnek együtt. Pekka Lantto választ keresett arra, hogy mit kell tennie az önkormányzatoknak ahhoz, hogy biztosítani tudják a kvének nyelvhasználatát, illetve felhívta a figyelmet arra is, hogy a civil szervezetek és a hivatalok, önkormányzatok közti dialógus javítása nagyon fontos lenne a jövőben.

Nagyezsda Jefimics, az Ukrajnai Uráli Népek Szövetségének elnöke, az ukrán kulturális minisztérium mellett működő társadalmi tanács tagja, valamint a nemzetközi kapcsolatok bizottsága társadalmi tanácsának elnöke előadásában arról beszélt, hogy milyen eredményeket értek el Ukrajnában, ahol már az 1989-es népszámlálási adatok szerint is több, mint százezer, évszázadok óta ott élő finnugorról lehetett tudni. Ukrajna Uráli Népeinek Szövetsége a kijevi régióban élő finn-permi csoport népeinek kulturális egyesületeként részt vett a kormányzati etnopolitikai irányelvek és normák kidolgozásában. A törvényalkotásban a Komi

Köztársaság alkotmányának alapjaira támaszkodtak, és eszerint vált lehetővé önkormányzatiságuk, ügyeikkel pedig a nemzetiségi minisztérium foglalkozik a kormányban. A finnugor mozgalom felélénkülését bizonyítja az is, hogy a szövetség könyvet is adott ki, illetve tudományos projektjük is van. 2001-ben a szervezet javaslatára indult el a „Finnugor világ: mítosz vagy valóság?” című projekt, amelynek célja a különféle Ukrajnában élő finnugor népek tradicionális kultúrájának, történelmének, nyelvének megismertetése és népszerűsítése. Ennek hatására került bevezetésre 2009-től a finnugor népek napja. Erre azért is szükség van, mert a finnugor népcsoportnak Ukrajnában még mindig negatív imázsa van. A szemléltetett projekt keretében a társadalom- és humán tudományok területén kutatómunka is folyt, amelynek eredményei a „Finnugor világ: Nyugat és kelet találkozása” című könyvben jelentek meg 2012-ben. Nagyvezda Jefimiscs a 2014 óta zajló ukrainai eseményekkel összefüggésben kiemelte, hogy a konszolidációért ők is sok mindent tesznek, hogy a nemzetek közt béke, megegyezés és egyetértés jöjjön létre. Ukrajnában tizenöt kisebbséget tartanak számon, akik a civil közösségek szintjén együtt harcolnak jogaikért. Mára a kisebb közösségek jórészt integrálódtak az ukrán társadalomba, de az asszimiláció elleni küzdelem fontos eszközei lehetnek a komi, permi, nyenyec régiókkal közösen megvalósítandó projektek.

Pjotr Nyikolajevics, Szaranszk közigazgatási vezetője, az Orosz Köztársaság Finnugor Nemzetei Szövetségének elnöke a civil társadalmak rendkívül átpolitizált helyzetéről beszélt. A szövetség elnöke kiemelte, hogy rendkívül multikulturális társadalomban élnek annak ellenére, hogy 1990-ig szinte minden értéket igyekeztek lerombolni. Ezek következményei etnikai konfliktusok és tüntetések voltak. Oroszország területén kilencvenhat nemzetiség él, amelyek közt az együttműködések, egyezségek nem mindig járnak sikerrel, s ezáltal a problémák sem oldhatók meg mindenhol. A legfontosabb célkitűzés, hogy a kis népeknek meg kell tanulniuk logikusan érvényesíteni az érdekeiket, ahogy azt a finnek és a magyarok teszik, hogy az orosz nyelv és kultúra ne nyomja el teljesen a nemzetiségek nyelvét és kultúráját.

Alekszej Zagrebin udmurt történész az izsevszki Udmurt Történeti, Nyelvi és Irodalmi Intézet igazgatója a finnugor társadalmi szervezetek fejlődésének a XXI. század elején tapasztalható általános tendenciáját vázolta fel.

Laura Lyytikäinen finn szociológus a társadalmi szervezetek finnugor nyelvek és kultúrák megőrzésében betöltött szerepéről, kihívásairól és sikertörténeteiről tartott előadást, amelyet a Finn–Orosz Társaság projektjének naprakész kutatási eredményeivel szemléltetett. A mintegy kétszázezer orosz civil szervezetet reprezentáló empirikus felmérés tevékenységük szerinti megoszlása alapján ismertette a szervezeteket, illetve következményként rámutatott arra is, hogy a szervezeteknek a hatékonyabb feladatellátáson túl több nemzetközi együttműködésben való részvételre, jogi kérdésekben való nagyobb jártasságra, identitásuk erősítésére és a médiában való nagyobb megjelenésre van igényük.

Markku Turkia a civil szervezetek és a kormány helyi szintű, Finnországban tapasztalható együttműködéséről beszélt. Kiemelte, hogy az állami, a privát és a harmadik szektor sikeres kooperációjának köszönhetően a városok vagy önkormányzatok vitalitása növekedőben van. Finnországban a regionális kormányzási mechanizmusok reformja során arra törekednek, hogy a civil társadalom szerepe megerősödjön. A civil szervezetek állami támogatást kapnak, függetlenek és autonómok. A városvezetés számára elkészítik saját stratégiai terveiket, előbbi pedig kötelezve van, hogy a helyi szervezetek ajánlásait figyelembe vegye. A következő évi támogatáshoz a szervezetek mindig beszámolót készítenek főbb tevékenységeikről.

A második napon felszólaló szinte valamennyi küldött a korábbi véleményeket erősítette meg saját tapasztalataival. Így például egy Volga régióból érkező vepsze képviselő, *Grigorij Szmírnov* szerint a képviselőknek nem szabad kényes témákról beszélniük, egy murmanszki számi képviselő, *Andrej Agejev* pedig arról számolt be, hogy a számi tartanak a hatalommal való konfliktustól. A felszólalások közös tapasztalata volt az is, hogy a különböző helyi alapítványok, etnokulturális szervezetek létrehozásának középpontjában a lokalitás állt, amely a különböző etnokulturális projektek megvalósítása köré szerveződik. *Jekatyerina Jefremova* például kiemelte, hogy az oroszországi NGO-knak nincs túl sok lehetőségük, mert nem számíthatnak kormányzati támogatásokra, és a támogatók is gyakorta kihátrálnak az együttműködésekben, de akadnak pozitív példák is: szervezetük hatszázezer rubelt gyűjtött össze az első karéliei jégkorongpályához, vagy például létrehozták az első karéliei internetshopot is, illetve számos konkrét családi projekten, turisztikai vállalkozáson és könyv bemutatásán keresztül kaphattunk képet az orosz civil szektor helyzetéről. Találkoztunk olyan szervezet képviselőivel is, akik a második világháborúban elhunyt komi katonák sírjai után kutatnak, börtönöket, temetőket, koncentrációs táborokat látogatva, hogy aztán a kutatási eredményeik alapján saját magazinjaikon keresztül értesítsék a családtagokat eltűnt hozzátartozóik hollétéről, végső nyughelyéről.

A két nap előadásainak tapasztalatai alapján a civil társadalom és hatalom kapcsolatának összefüggéseit, problematikáit Heikki Talvitie foglalta össze a kongresszus zárulésán a következő konklúziókkal:

„A civil társadalom és a hatalom kapcsolatát gyakran túl lineárisan látjuk. Többek között arra lettünk figyelmesek, hogy a kisebbségekkel kapcsolatban az államot és a társadalmat gyakran ugyanannak a dolognak tartjuk. Az is feltűnővé vált, hogy a hatalom és a nép között több más, hatalommal rendelkező köztes szervezet van. Többek között a civil társadalom azonosítható az állampolgárok és az állam között működő döntéshozó szintként. A másik észrevétel az volt, hogy a hivatalnokok gyakran jelentős hatalommal rendelkeznek az állam és a nép között, éppen ezért a hivatalnokoknak gyakran meghatározó szerepük van abban, hogy a politikai szint döntései megvalósulnak-e. Tehát a hatalom és a civil társadalom közötti kapcsolat sokoldalúbb annál, mint

ahogy azt gyakran gondoljuk. A civil társadalom is széles fogalom, és a finnugorság csak egy szelete ennek a valóságnak.”

„A Finn-Orosz Társaság Oroszországban megvalósult projektjének (Civil szervezetek a finnugor nyelvek és kultúrák megőrzéséért 2013–2016) bizonyos eredményei jól tükrözik a jelenlegi helyzetet. A legáltalánosabb problémáknak a szervezetek működését meghatározó törvények változásai és a határokon átnyúló együttműködések csökkenése bizonyultak. Másrészről az elmúlt évek változásait Oroszország különböző területein másként látják. 48% látja úgy, hogy a finnugorság jövője reménytelen; 27% a jövőt nyugodtnak látja, azaz szerintük nem lesznek nagy változások; 16% érez félelmet és reményvesztettséget; 3% pedig nem tudja megítélni a helyzetet.”

„A finn, a magyar, az orosz és az észti társadalmak különböző fejlődési folyamatok eredményeként jöttek létre. Noha néha érdemes összehasonlítani egymással e társadalmakat, de emellett külön-külön is hasznos vizsgálni e társadalmak fejlődését.”

„A kisebbségek, amelyek más államok területén élnek, meglehetősen függenek az érintett államok döntéseitől. A nemzetközi szervezeteknek pedig gyakran nincs törvényhozási joguk a kisebbségek védelme érdekében. Ennek ellenére az etnikai identitás megerősödését tapasztaltuk 1991 után.”

„Úgy láttuk, hogy a levéltárak és a különböző dokumentumok fontosak a kisebbségek szempontjából az identitás megteremtésében. De olyan kisebbségekkel is találkoztunk, ahol a családtörténetek az identitás megteremtésének fontos eszközei.”

„A hatalom és a civil társadalom eltérő érdekei gyakran a gazdasági helyzetben és a természeti erőforrások használatában is tükröződnek. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy-egy terület lakossága gyakran semmilyen anyagi előnyhöz nem jut a saját természeti erőforrásainak használatából.”

„Egyes hozzászólások felhívták a figyelmet arra, hogy a kisebbségek védelme érdekében új szervezeteket és hatalmi szerveket hoztak létre. De hogy ezek csak Mítoszok-e avagy Valóság, az még nyitott kérdés” – utalt Heikki Talvitie az Ukrajna Uráli Népeinek Szövetsége projektjeire.

„Az Orosz Föderáción belüli folyamat a kisebbségek státuszának tekintetében még mindig zajlik, amelyben a civil társadalom átpolitizálttá válása is megfigyelhető.”

„Kulcskérdésnek tekinthető a civil szervezeteknek adott források kérdése. A források tekintetében a helyzet nehezebb lesz, amennyiben a területen több, egymással versengő szervezet is működik.”

„Az őslakos népek problémája az, hogy nem hallgatják meg őket és gyakran nem is értik meg őket. Ez az Európai Unió esetében is így van.”

Pach János

Ötödik szekció

A kongresszus ötödik szekciója „*Demográfiai és migrációs folyamatok. Régi és új diaszpórák*” címmel került megrendezésre. Az egynapos szekció három – egymással összefüggő – nagyobb témakör köré épült. A közös munka első részének középpontjában a finnugor népekre jellemző jelenlegi migrációs folyamatok kérdése állt. Ezt követte a demográfiai folyamatok történetibb jellegű áttekintése. A nap végén pedig az egészséges életmódot népszerűsítő és a közösségek megmaradását elősegítő sport- és kulturális tevékenységekről hallottunk beszámolókat.

A szekció moderátora és egyik előadója Nyikolaj Sztrelkov, az Izsevszki Állami Orvosi Akadémia professzora volt. Munkáját másik moderátorként Kirsi Hafeez, a Finnugor Népek Barátai Egyesület (Sukukansojen ystävät) képviselője segítette. A beszámolókat általában képes prezentációkkal kísérték az előadók. A szekció munkája egész nap szép számú hallgatóság jelenlétében zajlott. Mivel finn, orosz és angol nyelvű előadások is elhangzottak, a szinkrontolmácsok kitartó munkájára is szükség volt.

A szekció bevezető előadását Kirsi Hafeez tartotta, *Migráció és etnikai identitás* címmel. Beszámolójában azt a nehéz kérdést járta körül, hogyan lehet erősíteni a napjainkban tapasztalható migráció korában az etnikai identitást. Mondandója elméletibb jellegű bevezetőjében áttekintette a migráció lehetséges formáit és okait: kitért az időleges, szezonális és végleges lakóhely-változtatás jellegzetességeire, valamint a kényszerből vagy szabadon választott migráció típusaira. Az alapfogalmak áttekintését követően a Helsinkiben élő számik példáján keresztül mutatta be, milyen formái lehetnek az identitás erősítésének a modern, nagyvárosi környezetben. Ahogyan a többi városi diaszpóra esetében is, a helsinki számik közösségében is fontos szerepe van egyesületüknek, a City-Sámit ry-nek (Városi Számik Egyesülete). Az egyesület többek között ún. nyelvi fészkek működtetésével foglalkozik. A nyelvi fészkek eredeti formájában iskoláskor alattiaknak szóló egész napos ellátást jelent, ahol a pedagógusok kizárólag a kisebbségi nyelvet használják a gyermekekkel. Lazább formáiban a nyelvi fészkek azt is jelentheti, hogy a gyerekek délutáni foglalkozásokon, kulturális rendezvényeken, gyermekprogramokon érintkeznek a kisebbségi nyelvvél. A változatos tevékenységek célja a kisebbségi nyelvhasználat elősegítése, a beszélők számának növelése.

A bevezető előadást követően a Nyelvtudományi Intézet Többnyelvűségi Kutatóközpontjának képviselőjében magam tartottam meg előadásomat. A beszámoló, amelynek címe *A szezonális migráció nyelvi és kulturális hatásai* volt, egy új típusú migrációról, az ún. szezonális migráció jelenségéről adott képet. A beszámolót a magyarokra és finnekre jellemző aktuális migrációs trendek rövid áttekintésével kezdtem, majd egy olyan magyarországi német települést, Geresdlakot mutattam be, ahol jelentős számban vásároltak német és finn állampolgárok ingatlanokat. A külföldiek – akik szezonális jelleggel tartózkodnak a faluban – megjelenése az

egyébként is soknyelvű településen a kisebbségi nyelvhasználatot, valamint a kulturális és turisztikai életet tovább színesítette. Jelenlétük az interetnikus kapcsolatokat és részben a lakosok etnikai identitását is befolyásolja.

Miután e két előadásban érdekes példáit láttuk a napjainkra jellemző változatos migrációs folyamatoknak, a szekció munkájának hangsúlya a szélesebb demográfiai folyamatokra tevődött át. Seppo Lallukka professzor előadása *Finnugor népek demográfiai változásai az 1900-as évek végétől napjainkig* címmel ugyanis igen átfogó és alapos képet nyújtott a finnugor népek népesedési viszonyairól. A professzor előadása első felében a nagyobb finnugor népekkel, a magyarokkal, finnekkel és észtekkel foglalkozott. A magyarokkal kapcsolatosan megállapította, hogy az ország népessége a '80-as évektől fokozatosan csökken, aminek fő oka az elhalálozások magas száma és az alacsony születésszám. Kitért arra is, hogy a jól képzett fiatalok külföldre költözése is hozzájárul a társadalom öregedéséhez. Hangsúlyozta, hogy a magyarokkal ellentétben Finnország népessége növekszik, köszönhetően mind a természetes szaporulatnak, mind a migrációnak. Ez utóbbi eredményként mintegy 14-17 000 fővel gyarapszik Finnország lakossága évente. A harmadik legnagyobb finnugor néppel, az észtekkel kapcsolatosan kiemelte, hogy számuk csökken, noha ott a csökkenés csak a '90-es években indult meg. Fontos látni az ország etnikai diverzitását is: az Észti Köztársaság 1,3 milliós lakosságából 0,9 millió az észti. Az előadás második fele az Orosz Föderáció területén élő finnugor népek lélekszámáról adott képet. A 2010-es népszámlálás szerint 2,4 millió fő tartozott a 19 finnugor vagy szamojéd etnikai csoportba, ami a teljes lakosság 1,7 százaléka. A Szovjetuniót követő időszakban valamennyi csoport népessége csökkent, kivételt e trend alól csak a nyenyeczek, a hantik és a manysik számának növekedése jelent. A csökkenő trend megfelel az általános orosz trendnek, ám a csökkenés mértéke a finnugor népek esetében az egész ország népességével összehasonlítva jóval gyorsabb. Ennek okaként az asszimiláció fokozódását nevezte meg a professzor. Különösen nagy problémát jelentenek egyrészt az aprófalvakat érintő szociális problémák, másrészt a városokba költözők és a már ott születő generációk gyors beolvadása a többségi társadalomba.

E két fő kihívás, a rurális települések nehezedő életmódja és a városi asszimiláció körvonalazódott a délutáni munka során is. Ekkor azonban inkább már a problémákra adott jó gyakorlati válaszok álltak a munka középpontjában, ugyanis számos olyan beszámolóra került sor, amelyek sikeres sport- és kulturális eseményekről adtak hírt városi diaszpóra közösségek esetében, valamint vidéki területeken egyaránt.

A délutánt felvezető előadást Nyikolaj Sztrelkov, az Izsevszki Állami Orvostudományi Akadémia professzora tartotta. Az adatokban rendkívül gazdag előadás témája az udmurtok demográfiai helyzete volt. Először történeti áttekintést nyújtott, amelyből kiderült, hogy a XIX. században igen alacsony volt Udmurtiában a várható élettartam (23 év), és a XX. század első fele a világháborúval e helyzeten nem javított. Majd a harmincas években a kollektivizálás nyomta rá bélyegét a

vidéki életre. A második világháborút követően csak a hatvanas években volt tapasztalható enyhe javulás. Azonban 1992-től a lakosság száma folyamatosan csökken, az egyik vezető halálok az alkoholizmus. Az utóbbi 15 évben a lakosságszám csökkenéséhez az elvándorlás is hozzájárul. E lesújtó helyzet javulását a 2006-ban életbe lépett nagyszabású nemzeti egészségügyi programtól várják 2025-ig.

Az előadást követő hozzászólások egy csoportjának témája éppen az volt, hogyan lehet helyben, a közösségek összefogásával eredményt elérni az egészségmegőrzés terén. Többen képekkel, informatív prospektusokkal illusztrálták beszámolójukat olyan sporteseményekről, fesztiválokról, amelyek célja a hagyományos, helyi sportágak népszerűsítése, az egészséges életmód elősegítése.

Viljo-Ivan Ostonen az inkeri finnek egyesületének (Inkerin Liitto) képviselőjében például az évről évre számos érdeklődőt vonzó hagyományos sportok fesztiváljáról, valamint további sportrendezvényekről számolt be, amelyeknek ő maga egyik főszervezője is. Összefoglalójában hangsúlyozta, hogy a hagyományos sportok rendkívül alkalmasak az egészséges életmód népszerűsítésére, hiszen azokat szinte bárhol, bármikor, egyszerű eszközök segítségével, különösebb infrastruktúra nélkül lehet játszani és valamennyi korosztály számára érdekesek. Ilyen például a hagyományos ügyességi sportág, a *kyykkä*, de egy újabb népszerű sportág, a csizmahajtás is része a fesztiválok programjának. (Ennek sikere már a fentebb említett magyarországi Geresdlakra is elért, ahol a minden évben megrendezésre kerülő finn-magyar majális egyik fő programpontja a nemzetközi csizmahajtó verseny.) Az egyesület a hagyományos sportok fesztiválja mellett több más, a sportot népszerűsítő rendezvényt is szervez, így például minden évben nőknek szóló sínapot is tartanak. Egy másik, hasonló témát középpontba állító előadó volt, Afanaszij Gabov, aki a komik interregionális társadalmi mozgalmának, a Komi Vojtyrnak a képviselőjében szolt hozzá, hangsúlyozta, hogy a hagyományos sportok népszerűsítésével nemcsak az egészséges életmódhoz járulhatunk hozzá, hanem a rendezvényeknek a közösségépítésben is nagy szerepe van. Hozzászólásában a Ljampia sífesztiválról számolt be, ahol évek óta több kategóriában rendeznek versenyeket.

Igen érdekes volt Mihail Jakuncsev professzor előadása is (Mordvin Állami Jevszevjev Pedagógiai Intézet), amely az egészséges életmód kérdését egy másik színtér, az iskola világából közelítette meg, az etnikulturális nevelés fogalmán keresztül. A professzor hangsúlyozta, hogy az egészséges, tudatos életmódra nevelést már a szennitív életkorban, az általános iskolában meg kell kezdeni, és csak hosszabb távon, a pedagógia, valamint a politikai, kulturális és egészségügyi szféra együttműködésével lehet eredményt elérni. Előadásában egy több lépcsőből álló pedagógiai modellprogramot ismertetett. A modellprogram végigkíséri az általános iskola alsó és felső tagozatát, és a diákok aktuális érdeklődésének, ismereteinek megfelelően vezeti be a környezethez, étrendhez, életmódhoz, öltözködéshez stb. kapcsolódó fogalmakat, tartalmakat. Ezáltal az egészséges

életmódra való nevelés komplex módon, a gyermek életkorához igazodva történik meg. E hosszú távú iskolai munka célja végső soron egy olyan attitűd kialakítása, amely elősegíti, hogy a felnövekvő gyermek tudatosan viszonyuljon önmagához és az eljövő generációkhoz.

A délután hozzászólásainak egy másik csoportja a városokba került finnugor diaszpórák képviselőinek kulturális aktivitását mutatta be. Marina Jevgrafova (a Tver környéki karjalaiak kulturális autonómiája nevű szervezet képviselőjeként) a Tver környéki fiatal karjalaiak nemrég alapított szervezetét mutatta be, amely jelenleg mintegy 15 fővel működik és fő tevékenységük kulturális rendezvények szervezése, a nyelv- és kultúramegőrzés szolgálatában. Beszámolt például a hagyományos ételek napjáról, sportnapok szervezéséről, színházi előadások sikereiről és turizmusfejlesztési céljaikról. Marina Jagutkina a Szverdlovszk környéki udmurtok kulturális egyesületének (Oges) képviselőjeként az udmurt diaszpóra tevékenységéről adott képet. Rajsza Popova pedig Perm városának mari kulturális központja képviselőjeként a Perm környéki mari kulturális tevékenységét ismertette, beszámolt például jótékonyági rendezvényeiről. Nagyvezda Jefimiscs az Ukrajnai Uráli Népek Szövetségét képviselte és felszólalásában az ukrain finnugor népek helyzetébe adott betekintést.

A kongresszus záróülésén a szekció munkáját a két moderátor összegezte. Záró gondolataikban elmondták, hogy a napjainkban tapasztalható migrációs folyamatok mind a származási közösség, mind az új lakóhely közösségére hatással vannak. Előbbiben a lélekszám-csökkenéssel az egészségmegőrzés és a születések számának növelése válik fokozott kihívássá, utóbbiban pedig a többségi környezetbe kerülve az anyanyelv-használat fenntartását és a kultúra ápolásának útjait kell megtalálni. A szekció előadásaiban, hozzászólásaiban hallott, a közösségek kezdeményezéséből induló jó gyakorlatok hozzájárulnak ahhoz, hogy a migráció ne negatív folyamat legyen, hanem mind az egyéneket, mind a közösségeket gazdagítsa. Ezek hatása hosszabb távon azonban csak támogató politikai-gazdasági környezet esetén lesz érzékelhető.

(A szekció néhány előadásának kivonata elérhető a kongresszus honlapján: <http://lahti2016.fucongress.org/en/node/4365>)

Pachné Heltai Borbála

✱

T. H. Ilves észt elnök beszéde a megnyitón

Kedves rokonok és barátok!

Először egy képzeletbeli utazásra hívlak benneteket innen Lahtiból a Finn-öblön át Észtország délkeleti csücskébe. Ott található a százötven lakosú Obinitsa falu. Ennek ellenére ez a régi szetu falu tavaly sok millió finnugor kulturális fővárosa volt. Megmutatták, hogyan lehet a kicsi is nagy.

A szetuk nagy része Észtországban él, mintegy tízezren vannak. Az ő odaadásuk és belső erejük útmutató lehet mindannyiunk számára, amelyik megmutatja hogyan lehet életben tartani saját ősi kultúránkat, hogy az átvészelve a nehéz időket és az elkerülhetetlen változásokat is. Ebben saját elszántságuk mellett az észt állam megértése és támogatása is segíti őket.

Ha egy kicsit délebbre megyünk, látjuk hogyan éled fel és tér vissza a halál torkából a lív kultúra a rokon népek és a lett állam segítségével.

Személyes tapasztalatom van arról, hogyan lehet megőrizni népünk nyelvét és kultúráját akkor is, ha el kell hagynunk hazánkat. Családom a szovjet megszállás elől nyugatra menekült, hol sorstársainkkal együtt őriztük és életben tartottuk népünk kultúráját. Ugyanez zajlott még lenyűgözőbb formában a megszállt Észtországban. Az észt az idegen hatalom elnyomása és a kedvezőtlen körülmények ellenére megőrizték és fejlesztették nyelvüket és kultúrájukat.

Amiről beszélnünk kell, az a finnugor világ megmaradása és fejlődése. Ez sokkal több, mint a népi kultúra összegyűjtése és megőrzése. Ez a nagyobb népek támogatása, segítése és bizalma, ami a kicsik növekedését is elősegíti.

A mai globális faluban, ahogy az egész világra kiterjedő információs társadalmat nevezni szokták, jól tudjuk, hogy a nyitottság és a nemzetköziség ellentétéként mindenütt erősödik a lokálpatriotizmus, az államnál kisebb társadalmi csoportok identitása és a független kollektív lelkiismeret.

És ebben mutatkozik meg a szabad világ ereje. Egy szabad és demokratikus társadalom támogatja a kis és alternatív kultúrák megőrzése szempontjából fontos kezdeményezéseket. Támogatja a kis népek sajátos jellegének megőrzését.

Legyünk tehát itt, magunk között őszinték. Fejezzük ki aggodalmunkat az oroszországi finnugor népek létszámának és az ezeken a nyelveken beszélők számának csökkenése miatt. Ezzel saját identitásunk miatt is aggodunk, hiszen az sokkal szegényebb lenne az említett népek nélkül.

Micsoda tátongó üresség keletkezne, ha kidobnánk kultúránkból Lennart Meri filmjeit, Veljo Tormis zenéjét vagy Kaljo Põllu grafikáit. És ezek mind az oroszországi finnugorok kultúrájából táplálkoznak.

Amikor ezeket a népeket támogatjuk, magunkat támogatjuk, saját kultúránkat és nyelvünket. Együttal az egész világ kulturális gazdagságát és változatosságát.

A kis finnugor és szamojéd népeknek szükségük van a nagyobbak védelmére és támogatására. A vótot és az enyec nyelvet már csak néhány tucat ember beszéli, az

izsórt és a nganaszánt néhány száz. Ők az egyetlenek és az utolsók, akik mindannyiunk közös kincsét jelentik. Az egész emberiség tulajdonát, aminek különleges figyelemre van szüksége. Megszoktuk, hogy védjük a veszélyeztetett állatokat és növényeket. Vörös könyvekben soroljuk fel, törvényi előírásokkal és radikális módszerekkel oltalmazzuk őket. A nyelvek kihalására, amelynek hátterében a nyersanyagok megszerzése, valaint a kis néptörzsek és a nagyipar közti konfliktus áll, azonban úgy tekintünk, mint természetes folyamatra.

Már harminc évvel ezelőtt is aggasztó volt, hogy a szibériai olajmezők havát vörösre festette az őshonos népek szenvedése. Ebben az évezredben ez nem lehet normális jelenség, amelybe csöndesen és közömbösen belenyugszunk. Senkinek a gazdasági haszna nem lehet fontosabb, mint a nyelvek és kultúrák megsemmisülése, hiszen ezzel mindnyájunkból megsemmisül egy rész. Ugyanúgy szegényedünk, ahogy az egész emberiség.

Az ENSz őshonos népek fóruma és annak észtagja mindent megtesz annak érdekében, hogy ezt elkerüljük. Hiszen a saját állammal rendelkező finnugor népeknek kötelessége támogatni a kisebb rokon népeket. Ezért is örülök a finnugor falvak fórumának létrehozására irányuló kezdeményezésnek, hiszen ez elősegíti az együttműködést.

Örömmel mondom el, hogy Tarmo Soomeri az Ész Tudományos Akadémia elnöke felvetette, úgy segítenék az oroszul író finnugor nyelvészeket eredményeik közzétételében, hogy írásaikat lefordítatják angolra és megjelentetik a *Linguistica Uralica* c. folyóiratban. Ehhez természetesen szükség van az országaink közötti együttműködésre.

Ha tekintetünket a finnugor világra irányítjuk, látnunk kell az együttműködésből kisugárzó erőt, hiszen csak együtt vagyunk képesek valamit elérni. A reménytelenség soha nem segít, túl kell lépni rajta.

Gondoljunk az észtek és a finnek sorsára. Ez a két finnugor állam szorgalmasan készül a nagy ünnepre, a függetlenség megszerzésének száz éves évfordulójára. Ez a tény bizonyára megérdemli az egész finnugor világ figyelmét.

Az ész történelem azt mutatja, hogy az ész nemzeti ébredés vidéken kezdődött, de az eszme elterjedéséhez szükség volt a városi értelmiség és a vállalkozók részvételére, elköteleződésére és vezető szerepére. Bár az észtek néha még ma is „vidéki népnek” (észtil *maarahvas* tulajdonképpen ’vidéki, falusi nép, a föld népe’ *A ford.*) nevezik magukat, függetlenségünk kulcsát már száz évvel ezelőtt is városok jelentették, és jelentik azóta is.

A városokhoz gyakran társul a kozmopolitizmus. A városokban virágzik a különbözőség. A városokban a világpolgárok határok és nemzetek nélküli világról beszélnek. Ennek ellenére soha nem volt elég és a jövőben sem lesz az, hogy egy nép életerős és őrzi az ősi értékeket, de városait idegeneknek, idegen nyelveknek és mentalitásnak engedi át.

Az észtek ezt már több mint száz évvel ezelőtt megértették, kezükbe vették a városi önkormányzatokat, és a nemzeti szellemű értelmiség hamarosan megala-

pította a különböző kulturális, gazdasági, majd végül a politikai intézményeket, amelyek egy évtizeddel később a köztársaság alapjait képezték.

Mindazt, ami vidéken született megbecsülték, de bankot, színházat, hajózási társaságot, politikai pártot nem lehetett volna létre hozni néhány tucat lakosú távoli falvakban.

A városiasodást nem lehet és nem szabad az ősi szokások és kultúra elutasításának, vagy saját nemzetünk elárulásának tartani. Lehetőségeknek kell tekinteni kultúránk fejlesztésére és népünk megőrzésére.

Beszéljünk most a barátokról.

A szovjet megszállás után Észtország elvesztette külföldi nagykövetségeit. Voltak természetesen lelkiismeretes nagyköveteink, akik folytatták a szabadságát veszített nép képviseletét, és akiket Észtország képviselőinek tekintettek. Természetesen más fajta követségekre is szükségünk volt a megszállás évtizedeiben a szabad világ számos országában és városában. Az ész menekültek egyesületei, szövetségei, és a terület nélküli állam intézményei tartották fenn a jogfolytonosságot és lehetővé tették a megszállást el nem ismerő politika folytatását.

Nem jutott mindenhová elegendő ész, és például itt Finnországban nem élt ész menekültközösség. A követség mégis megszületett, mert a barátok segítettek. Úgy gondolom itt Finnországban írták az újjászületés előtti ész diplomácia történetének legfényesebb lapjait. Nem hivatalos, önkéntes diplomataként finn testvéreink tevékenykedtek. Az ész kulturális képviseletként indult Tuglas Társaság (Friedebert Tuglas ész író, 1886–1971. *A ford.*) a Szovjetunió felbomlásának zavaros időszakában egyre inkább Észtország politikai képviseletévé vált. Ez akkor érte el tetőpontját, amikor 1991 augusztusának forró napjaiban Lennart Meri külügyminiszter a Tuglas Társaság helyiségeiben rendezte be főhadiszállását.

Nem sokkal több mint száz nap múlva a 107 éves Észt Nemzeti Múzeum megnyitja Tartuban nagyszerű új otthonát, első valódi otthonát. A múzeum hagyományos feladatai közé tartozott a rokon népek kulturális anyagának gyűjtése, megőrzése és kutatása is. Ez most magasabb szintre kerül, mert a finnugor népeket bemutató állandó kiállítás 1100 négyzetméteres lesz, vagyis csak nem sokkal kisebb, mint a helsinki ész nagykövetség épülete.

Ez a kiállítás egy horgony, amely körül hullámszik a finnugor népek élete. Mondhatjuk úgy is, Tartuban megszületőben van minden kis finnugor nép követsége.

Az őshonos népeknek nem kell tartaniuk kultúrájuk és történelmük ápolásától. Éppen ellenkezőleg, a maga nemében egyedülálló különbözőségük érték, büszkeségük tárgya, mindnyájunk közös kincse.

Kedves rokonok, értsük meg és használjuk ki, hogy minden finnugor nép fenntartható fejlődésének gerince hosszú távon is a barátság szilárd hálója. Ápoljuk és fejlesszük, hogy kicsi, de erős családfánk örökké zöldelljen.

Finnből fordította Csúcs Sándor

A Finnugor Népek 7. Világkongresszusának zárónyilatkozata

Mi, a Finnugor Népek 7. Világkongresszusának küldöttei és résztvevői, megállapítjuk, hogy a jelenkori társadalomban zajló mélyreható változások következtében népeink egyre több képviselője fogalmazza meg az emberi jogokba és az emberi méltóságba, valamint a népek és nemzetek ahhoz való jogába vetett hitét, hogy nyelvét és kultúráját az etnikai identitása alapjaként megőrizheti.

Kijelentjük, hogy tevékenységünk a Finnugor Népek I. Világkongresszusán 1992-ben, Sziktykarban összeállított, a világ finnugor népei közötti együttműködés alapelveit, fő célkitűzéseit és feladatait megfogalmazó nyilatkozatra épül.

Támogatunk civil szervezeteket, kormányzati szerveket és egyéb közösségeket abbéli törekvésükben, hogy a finnugor népek identitását fenntartsák, nyelvüket, valamint történelmi és kulturális örökségüket megőrizték és használhassák a mai oktatási és kultúrpolitikában. A finnugor mozgalom őrzi a társadalmi életben a civil társadalom fontos elemeként betöltött pozícióját. Megerősítjük, hogy mozgalmunk munkarendjének kialakítása során a népek képviselőinek közvetlen részvétele elvét követjük.

Az évek során sokat tettünk a nyelvek és kultúrák fejlesztéséért illetve annak érdekében, hogy a nyelvek, továbbá a népek történelme és hagyományos kultúrája beépüljön az oktatási rendszerbe. A finnugor mozgalom jóvoltából a társadalom immár világosabban látja az etnokulturális eredetiség értékét mint az egyes országok, területek kulturális és társadalmi-szociális fejlődésének fontos erőforrását, amely egyúttal a regionális gazdasági fellendülést is elősegíti.

Az utóbbi időben különösen a fiatalok voltak aktívak a finnugor mozgalomban. Tudatában vannak saját felelősségüknek abban, hogy ők biztosítják a folytonosságot népeik nyelve és kultúrája számára, és hatékonyan alkalmazzák a modern kor kínálja, valamennyi nép teljes lakosságát megcélzó információ-technológiai megoldásokat. A fiatalok jelenléte a finnugor ügyekben biztosítékot jelent a mozgalom további fejlődését és a civil tevékenységek különböző részterületeire kiterjedő együttműködés bővítését illetően.

A jelen kongresszus központi témája *A finnugor népek – úton a fenntartható fejlődés felé*, ennek megfelelően a Finnugor Népek VII. Világkongresszusa:

- kijelenti, hogy támogatja a fenntartható fejlődés ENSZ által elfogadott, 2030-ig szóló programját, amely az egész emberiség életminőségének javítását célozza a gazdasági feltételek javítása és a társadalmi jólét szintjének emelése révén, illetve a környezetvédelem eszközeivel,

- hangsúlyozza a kulturális sokszínűség megőrzésének fontosságát annak érdekében, hogy népei etnikai fejlődéshez való joga a hagyományos lakóhelyükön kaphasson teret,

- megerősíti elkötelezettségét a nemzetközi közösség ezredfordulón kifejezett, humanista megközelítésen alapuló koncepciója iránt. A demokrácia, az emberi jogok, a fenntarthatóság és a társadalmi fejlődés elválaszthatatlanok egymástól. A gazdasági fejlődés feladata biztosítani a feltételeket a társadalmi jólét, környezetünk megóvása, valamint a morális és kulturális értékek számára a társadalom kulturális sokszínűségének fenntartása érdekében.

Ennek értelmében:

- a legfontosabbnak azt tartjuk, hogy a társadalom valamennyi csoportjának joga legyen részt venni az őket érintő döntések meghozatalában;

- ösztönözzük az állami hatóságok és a civil társadalom közötti partnerség megerősítését, a programokat előkészítő mechanizmusok fejlesztését, továbbá azok megvalósulásának, eredményeinek és értékelésének ellenőrzését;

- kijelentjük, hogy a fenntartható fejlődés célkitűzéseinek humanista szemléleten alapuló elérése érdekében rendkívül fontos feladat biztosítani (pl. az oktatási rendszeren keresztül vagy figyelemfelhívó és felvilágosító kampányok segítségével) a civil szervezetek, a helyi hatóságok és az üzleti szféra képviselőinek hajlandóságát arra, hogy részt vegyenek a párbeszédben. A párbeszéd a döntéshozatal minden szakaszának elengedhetetlen eleme kell legyen akkor, amikor egy adott ország, régió vagy helyi közösség fenntartható fejlődésének kedvező feltételeit igyekszünk megteremteni.

Meglátásunk szerint a nemzetközi jogi normák és alapelvek szerint megvalósuló finnugor együttműködés fejlesztése gyarapítja az abban részt vevők kulturális és oktatási lehetőségeit, illetve hozzájárul a finnugor népek kölcsönös gazdagodásához. Erősíti a baráti viszonyt, és egyúttal új lehetőségeket nyit meg népeink és országaink békés és fenntartható fejlődése előtt.

2016. június 17. Lahti, Finnország

Finnből fordította Falk Nóra

✱

Az N3 haplocsoport alcsoportjai

Bevezetés

Az N haplocsoport Észak-Eurázsia őslakosai körében az egyik meghatározó apai vonalú haplocsoport. Éppen ezért különösen nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy egy nagy nemzetközi kutatás keretében az N haplocsoportot további alcsoportokra bontották, és az alcsoportok földrajzi elterjedéséről és időbeli keletkezéséről szóló eredményeket publikáltak 2016 júliusában (Rootsi, 2016). Az észti kutatók

által vezetett projektben 56 populáció adatait dolgozták föl Svédországtól Czukcsföldig, és az összesen 6521 mintából 1631 N haplocsoporthoz tartozó mintát 16 új mutáció segítségével rendszerezték.

Mi a jelen ismertetésben az N haplocsoporton belül csak a finnugor szempontból különösen fontosnak tűnő N-Tat alcsoportra bontásának ismertetésére szorítkozunk. Illetve a genetikai adatok alapján olyan kérdéseket próbálunk megfogalmazni, amelyek más tudományágak számára is érdekesek lehetnek.

Az alcsoportok elnevezése mellé mindig odaírjuk majd a haplocsoportot meghatározó mutációt is, mert míg a mutáció elnevezése egyértelmű, az alcsoportok elnevezése sajnálatos módon változhat publikációnként, ami zavaró lehet a szakirodalmat nem ismerő olvasó számára. A Tat-ként ismert mutáció által meghatározott haplocsoportra például bizonyos esetekben N1c-ként, míg az ismertetett dolgozatban N3-ként hivatkoznak. A továbbiakban N3-M46-ként hivatkozunk majd rá a dolgozat és a fentiek szellemében.

Az alcsoportokra bontás jelentősége a filogenetikában

Az alcsoportokra bontást az eredeti haplocsoport egy fa struktúrára való bontásaként értelmezhetjük. A fa csomópontjai olyan valóságos, és egyben sikeres ősapákat reprezentálnak, akiknek a genetikai hagyatéka a mai népesség Y-kromoszóma állományában is egyértelműen jelen van. Értelemszerűen, ahogy egyre feljebb megyünk a fa struktúrában, úgy érkezőnk el az egyre távolabbi múltban élt ősapákban lezajlott mutációkhoz. Legfelül, minden apai vonalú leszármazási fa csúcán végül egyetlen ősapát reprezentáló mutáció található – legyen szó egy alcsoportról vagy egy tágabb haplocsoportról.

Az alcsoportokra bontás jelentőségét az adja, hogy az alcsoportok kora és földrajzi elhelyezkedése segíthet felvázolni egy csoport időben és térben többé-kevésbé pontos migrációs térképét. Ezeket a migrációs útvonalakat, térképeket pedig már össze lehet vetni a régészek és nyelvészek által feltételezett népmozgásokkal. Mindez nem kevesebbet jelent, minthogy a filogenetika eszköztárának köszönhetően a ma élő ember egy új „történelmi forrássá” vált. Egyszerűen azért, mert történelmünk egy szelete testünkbe van írva nukleotid kombinációk nyelvén. Tehát a recens, ma élő populációkból vett minták nemcsak más ma élőkkal vethetők össze, hanem következtetni lehet belőlük egy nép sokszínű és sokszálú korai történetére is.

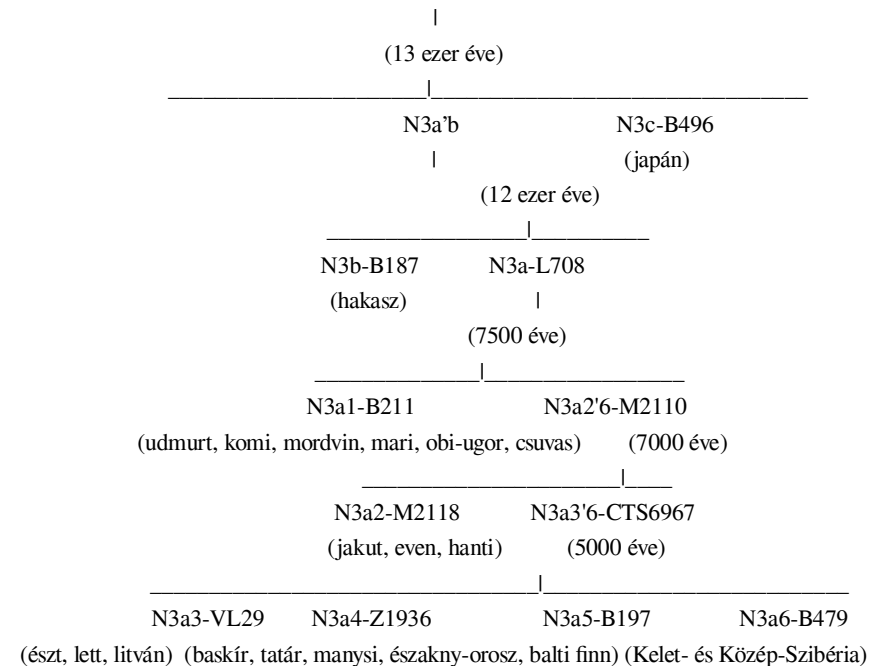
Hogy lehetséges mindez? Egyrészt a legújabb technológiák segítségével már elég pontosan meg lehet becsülni egy adott alcsoport keletkezési idejét. Illetve legtöbb esetben az alcsoportokra bontás önmagában komoly támpontokat nyújthat egy csoport földrajzi keletkezése tágabb régiójának azonosításában. Ha például egy csoport legősibb, azaz legkorábban levált alcsoportjának előfordulása döntően egy adott régióra jellemző, akkor feltételezhető, hogy maga a csoport is ennek a régiónak a körzetében alakult ki. Különösen erős lesz a gyanúnk egy haplocsoport

földrajzi keletkezésével kapcsolatban, ha több idősebb alcsoport is döntően azonos régióban fordul elő. Figyelembe véve egy adott csoport földrajzi eredetét, keletkezésének idejét és mai elterjedését, lehetőség nyílik a csoport nagyvonalú migrációs térképének felvázolására, amelyet archeogenetikai adatok és további alcsoportokra bontás segítségével tovább pontosíthatunk.

Az N3a4-Z1936 ősapái és fivéreik

Az N3-M46 haplocsoport Japántól Svédorszáig hatalmas területen megtalálható, de az alcsoportokra bontás hozzávetőlegesen mutatja a keletről nyugatra való terjedés irányát és a terjedés időbeli vetületét is. Kövessük végig a magyar szempontból fontosnak tűnő N3a4-Z1936 alcsoport útját az ősapák vándorlása során elhagyott fiverein keresztül. (A jelen ismertetésben az új mutációk megjelenésére csak a középértéket tüntetjük föl.)

N3-M46

1. ábra

N3c-B496

A N3-M46 időben először két nagy csoportra bomlott: az N3c-B496-ra és az N3a'b-re hozzávetőleg 13 ezer évvel ezelőtt. A legtávolabbi „nagybácsi”, az N3c-B496 ismert előfordulásai Japánra korlátozódnak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az N3-M46 útja Japánon keresztül vezetett volna Európába. Azt viszont valószínűsíti, hogy az N haplocsoport Dél-Kínában megtalálható legkorábbi csoportjaitól történt elválás után az N3-M46 útja észak felé, a Csendes-óceán mentén vezethetett.

N3b-B187

Az N3a'b nagyjából 12 ezer évvel ezelőtt két ágra bomlott: az N3a-L708-ra és az N3b-B187 alcsoportra. A második legtávolabbi „nagybácsi”, az N3b-B187 alcsoport egyértelműen Hakaszföldön éri el a maximumát, és a Hakaszfölddel szomszédos területeken kívül nem található meg. Az N3a-L708-as csoport különösen fontos a mi szempontunkból, mert gyakorlatilag az összes finnugor N3-M46 ebbe az alcsoportba esik.

N3a1-B211

Az N3a-L708 kb. 7500 éve két csoportra bomlott: az N3a1-B211-re és az N3a2'6-M2110 alcsoportra. Az N3a1-B211 az udmurtoknál kizárólagos, a komik, mordvinok, marik és obi-ugorok és a csuasok között pedig az egyik domináns N3a alcsoport, amely szórványosan előfordul a baskíroknál, az Altaj-Szaján vidéken, Északkelet-Oroszországban és Karéliában. Az eddig vázolt folyamatokhoz jól illeszkedne az a feltételezésünk, hogy az N3a1-B211 még az Altaj-Szaján vidéken keletkezett, de sikeres demográfiai expanziója már a Volga-Urál régióban zajlott le. Ezt a feltevést a modern genetika eszköztárával lehet cáfolni vagy megerősíteni. Mindenesetre jó eséllyel az N3a1-B211-es alcsoporthoz köthető az első sikeres N3a expanzió az Uráltól nyugatra. Elgondolkodtató, hogy a csuasok kivételével kizárólag finnugor nyelvű népekben található meg nagyobb arányban az N3a1-B211.

N3a2-M2118

Az N3a2'6-M210 7000 éve az N3a2-M2118 alcsoportra és az N3a3'6-CTS6967-es alcsoportra bomlik. Az N3a2-M2118 alcsoport a közép-szibériai jakutok domináns alcsoportja, amelynek előfordulása gyakorlatilag Közép-Szibériára korlátozódik. Ezért is meglepő, hogy Nyugat-Szibériában az obi-ugoroknál és a szibériai tatároknál jelen van az alcsoport. (Az adatok alapján úgy tűnik, hogy sokkal inkább a hantikra, mint a manysikra jellemző ez az alcsoport.) Európában szórványosan a székelyeknél és Ukrajnában mutatható ki az alcsoport, de van egy-

két váratlan előfordulása a Közel-Keleten is. További kutatásoknak kell eldönteniük, hogy a Nyugat-Szibériában és Európában rendkívül ritka N3a2-M2118 alcsoport egy újabb ugorokat összekötő alcsoportot testesít meg, vagy két külön forrásból került be a magyar és a hanti génállományba. Úgy tűnik a haplotípus adatok alapján, hogy a hantikban az N3a2-M2118 ősi formái, míg a magyarokban a fiatalabb „jakutos” alcsoport van jelen. Ezért egyelőre egyértelműen nyitottnak érezzük a kérdést.

Az N3a4-Z1936 fivérei

Az N3a3'6-CTS6967 gyakorlatilag egy időben, nagyjából 5000 éve egyszerre több sikeres leszármazási vonal ősapja lett a középső-holocén klíma optimum végén. Mindez valószínűleg összefügg az éghajlat kedvezőbbé válásával bekövetkező demográfiai folyamatokkal és új földrajzi területek meghódításával. A négy tulajdonképpen meglehetősen fiatal alcsoport meglepően hatalmas területen, Csukcsföldtől Litvániáig terjedt el. A négy alcsoport: az N3a3-VL29, az N3a4-Z1936, az N3a5-B197 és az N3a6-B479. Az első kettő előfordulása Nyugat-Szibériára és Európára, az utóbbi kettő alapvetően Közép- és Kelet-Szibériára korlátozódik. Így életszerű az a feltételezés, hogy az N3a3'6-CTS6967 mutáció által fémjelzett ősapja még Nyugat-Szibéria és Közép-Szibéria határán élt.

Az egyik sikeres alcsoportba sem tartozó, ősi N3a3'6 alcsoport Karéliától az Amur vidéki nanajokig között húzódó hatalmas terület több pontján szórványosan kimutatható. Az N3a5-B197 a csukcsok, eszkimók, burjátok, mongolok domináns N alcsoportja. Az N3a6-B479 előfordulása az Amur-menti nanajok között meghatározó. Az N3a3-VL29 a lettek, litvánok, beloruszok, észtek és az Észtországgal szomszédos Pszkov régió domináns alcsoportja, de a Baltikum más finnugor népeiben és a marikban is kisebb-nagyobb arányban, sőt szórványosan Kelet-Európában (Ukrajnában, Lengyelországban és Szlovákiában) és a Volga-Urál vidéken is jelen van. Említésre méltó még, hogy a N3a3-VL29 alcsoport legkeletebbi előfordulása Nyugat-Szibériában a szamojédek, Közép-Szibériában pedig az evenek között, található meg.

Az N3a4-Z1936 alcsoport

Az N3a4-nek a dolgozatban vizsgált populációk alapján két lokális csúcspontja van Északkelet-Európában és a Volga-Urál vidéken. Az N3a4-Z1936 alcsoport a vepszék szinte kizárólagos N3-M46 alcsoportja, de domináns a finnek, karélok és Archangelszk és Pinega régió oroszok által lakott területein. Előfordul továbbá Nyugat-Szibériában az obi-ugoroknál, a kubáni kozákoknál, a szibériai tatároknál, és van egy váratlan földrajzi maximuma Baskíriában és Tatársztánban is. Az alcsoport előfordulása gyakorlatilag Nyugat-Szibériára és Európára korlátozódik. Az alcsoport szórványosan előfordul a közép-szibériai dolganok között, de más

népességben Nyugat-Szibériától keletre egyáltalán nem mutatható ki. Ezzel együtt az alcsoport legősibb formái a legkeletibb nyugat-szibériai előfordulási területén, a mai hantik között találhatók meg.

A székelyekben, az északi és kondai manysikban általunk vizsgált N-L1034-es alcsoport az N3a4-Z1936 alcsoportja. Így a mi méréseink szerint az N3-M46-on belül domináns az N3a4 jelenléte a manysikban és a székelyekben (Pamjav és mtsai, 2016). Azonban az ismertetett tanulmányban vizsgált együttes hanti és manysi mintákban az N3a4 csak a harmadik legnépesebb N3-M46 alcsoport. Valószínűleg az ellentmondás hátterében az áll, hogy a dolgozatban főként hantikát vizsgáltak, és a hantik és a manysik génállománya nem kis mértékben eltérhet egymástól. (A két hanti mintánkból egyet, haplotípus alapján mi is a dolgozatban leggyakoribbnak talált obi-ugor N3a2-M2118 alcsoportéhoz tartozónak becsültünk.)

A tanulmányban 5 baskírt vizsgáltak meg N-L1034-re (B540 néven) és abból 3 lett pozitív a markerre. Ennek alapján kiemelten fontosnak tűnik a recens baskír génállomány elemzése. A baskírok 15%-a (86/568) tartozik az N3a4-Z1936 alcsoportba, ami azt jelenti, hogy akár a mai baskírok 8-10%-a is apai ágon N-L1034 lehet. (Tehát nemcsak arányaiban, de abszolút értékben is magasabb lehet a baskír N-L1034-ek száma, mint a kárpát-medencei.) A becslés módján kívül óvatosságra kell, hogy intsen azonban az a tény, hogy a székelyekben és a hantikban egyaránt előforduló, rendkívül ritka N3a2-M2118 alcsoport teljes mértékben hiányzik Baskíriából.

Lehetséges nyelvészeti és régészeti kapcsolódások

Közhely, hogy a genetikai és a nyelvi folyamatokat más jellegű törvények szabályozzák. A filogenetikai dolgozat szerzői nem is bocsátkoztak nyelvészeti folyamatok elemzésébe. Csupán annyit jegyeztek meg, hogy a hatalmas területeket átfogó N haplocsoport számos nyelvcsaládban is meghatározó szerepet játszik. Mi mégis azt gondoltuk, érdemes összefoglalni azokat a tanulmányból kirajzolódó demográfiai és migrációs folyamatokat, amelyek összevethetők a finnugorokkal kapcsolatos nyelvi összefüggésekkel.

Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy nemcsak a mai (Pamjav és mtsai, 2016), hanem a korai finnugor közösségek egyik meghatározó, sőt a mainál is meghatározóbb összetevője volt az N3-M46 haplocsoport. Így az alcsoportokra vonatkozó új ismereteink segítségével az alábbi módon fogalmazhatjuk meg első kérdésünket. Az N3-M46 egyes alcsoportjai milyen arányban vannak jelen az N3-M46 haplocsoporton belül egy adott finnugor népességben (1. táblázat)? A táblázatot kiegészítettük a saját északi manysi, kondai manysi és székely adatainkkal, amelyben az N3a4-Z1936 egy alcsoportját, az N-L1034-et mértük. Így legalább a N3a4-Z1936 alcsoportra egy alsó becslést tudunk tenni.

Populáció	Teljes minta-szám	N3 aránya a teljes népességen belül (%)	N3a1-B211 aránya N3-on belül (%)	N3a3-VL29 aránya N3-on belül (%)	N3a4-Z1936 aránya az N3-on belül (%)
Számi (Svédország)	35	37	0,00	46,15	53,85
Finn	39	53,85	0,00	23,81	76,19
Karél	139	36,69	1,96	41,18	54,90
Vepsze	40	37,50	0,00	6,67	86,67
Észt	235	30,64	0,00	90,28	9,72
Udmurt	54	66,67	100,00	0,00	0,00
Mari	51	25,49	53,85	46,15	0,00
Komi-permják	60	23,33	50,00	7,14	21,43
Komi (Sytyk distr.)	17	35,29	50,00	33,33	16,67
Komi (Izhemsky distr.)	30	53,33	81,25	0,00	18,75
Mordvin	60	10,00	50,00	0,00	50,00
Mordvin ¹	203	13,30	77,78	7,41	14,81
Hanti és Manysi	63	50,79	37,50	0,00	15,63
Nyenyec	42	23,81	0,00	60,00	40,00
Nganaszan	50	4,00	0,00	0,00	100,00
Szölkup	43	2,33	0,00	100,00	0,00
Északi- Manysi	60	23,3	?	?	>64*
Konda Manysi	36	42,8	?	?	>64*
Székely	95	6,3	?	?	>66*

1. táblázat

*Alsó becslés N-L1034 alapján

A gyakorlatban három különböző N3-M46 alcsoport játszik meghatározó szerepet a finnugor népekben: az N3a1-B211, az N3a3-VL29 és az N3a4-Z1936. Így ennek a három alcsoportnak a szerepét vizsgáltuk az adott népességben.

Első észrevételünk az, hogy mindhárom alcsoport előfordulása gyakorlatilag Nyugat-Szibériára és Európára korlátozódik. Így a finnugor szempontból fontos demográfiai folyamatok nem történhettek Nyugat-Szibériánál keletebbre.

A második észrevételünk az, hogy úgy tűnik, hogy a finnugor népek között intenzív demográfiai kölcsönhatások történhettek. Mindez bizonyos esetekben akár nyelvi kölcsönhatásokat is eredményezhetett, ami új megvilágításba helyezhet néhány a családfa modell alapján nem várt nyelvi jelenséget. Az adatok alapján úgy gondoljuk, hogy a három vizsgált alcsoport genetikai centruma és expanziója különböző területekhez köthető. Így az N3a3-VL29 legsikeresebb expanziója Észtország, Lettország és Litvánia területén zajlott le, és erről a területről indulhattak északi irányban a N3a3-VL29 migrációs hullámok a mai Finnország felé. A mai Udmurtföldön és tágabb szomszédságában történhetett a N3a1-B211 demográfiai expanziója. Az N3a4-Z1936 pedig Nyugat-Szibériából indult ugyan, de Északnyugat-Oroszországon keresztül eljutott a mai Finnországba, és egy másik csoportjuk a Volga–Urál vidékre is.

Ha a finnek példáját tekintjük, akkor azt kell feltételeznünk a modellünk alapján, hogy két eltérő finnugor migrációs hullám is érte a mai Finnországot és Karéliát. Egy délről, Észtország irányából, és egy keletről, a mai Északnyugat-Oroszországból. Modellünk összhangban van bizonyos nyelvészeti és régészeti észrevételekkel. A helynév anyag alapján valószínűsíthető például, hogy „a Suomi törzs Délnyugat-Finnországba költözése előtt Észak-Észtországban lakott... Az ország belsejében és keleti részén halászgató, vadászgató, rénszarvas-tenyésztő vándor lappok helyenként szintén elfinnesedtek, másutt viszont kitértek, északra húzódtak félre az erősebb hódítók elől” (Zsirai 1994). A régész ugyanezt a folyamatot így írja le. Időszámításunk környékén „új telepések kezdtek átköltözni a Finn-öböl déli oldaláról, mindenekelőtt Észtországból és Észak-Lettországból Finnországba... A jövevények egy teljesen kifejlődött vaskori földműves kultúrát hoztak magukkal. Az áttelepülés különösen nagy intenzitással irányult a terület keleti és északi részeire” (Luho 1975). Talán a hódítók és az őslakók közötti demográfiai kölcsönhatás jele az is, hogy pár száz év után a régebbi lakosságra jellemző temetkezési szokások ötvöződtek a déli hódítók anyagi kultúrájával.

Felmerül a kérdés, hogy milyen nyelvet beszéltek a N3a4-Z1936 alcsoport által fémjelzett finnországi és karéliei őslakók. Modellünk alapján a N3a4-Z1936 alcsoport által reprezentált közösségek, ha nem is ugor, de más balti-finn nyelvekhez képest egy ugorhoz közelebb álló nyelvet beszéltek. Ha azt tételezzük föl, hogy a perifériára szorult, hagyományos életformát folytató lappok nyelvén jobban megmaradtak az eredeti nyelv elemei, akkor érthetőbbé válhat, hogy akár a szókincsben, akár a nyelvtanban olyan ugor párhuzamokat találunk a lappban, amelyeket a családfa modell alapján nem várnánk (Pusztay 1996).

A harmadik és egyben leginkább feltételes módon megfogalmazott lehetőség az, hogy a 7500 évvel ezelőtti, a N3a-L708 által dominált kisközösségek, is már valamilyen ősi proto-uráli nyelvet beszéltek. Mivel a hagyományos modellek 6000 évvel ezelőtre teszik a finnugor és szamojéd nyelvek elválását, ezért ez a feltételezés tulajdonképpen összhangban van a nyelvészeti modellel. Mindenesetre az N3a-L708 mindkét közvetlen, nagyjából 7500 éves alcsoportjában erős a finnugor csoportok jelenléte. Az N3a1-B211 alcsoportot a csuvasok kivételével egyértelműen finnugorok dominálják. Míg az N3a1-B211 fivér alcsoportjában, az N3a2'6-M2110 alcsoportban szintén erős, bár távolról sem kizárólagos a finnugor népek jelenléte.

Ez a feltételezés nem kevesebbet jelentene, minthogy az N3a-L708 alcsoportokat jelentős mértékben tartalmazó, nem uráli nyelvet beszélő népek nyelvén proto-uráli szubsztrátum elvileg legalábbis elképzelhető. Azaz az uráli-jukagír, uráli-csukcs, az uráli-altaji stb. nyelvi párhuzamok nem kizárólag egy igen ősi nyelvi érintkezésből, hanem esetlegesen proto-uráli nyelvű népek asszimilációjából is származhatnak. A rendelkezésre álló adatok alapján az N3-M46-on belül csak N3a-L708 alcsoport mutatható ki például a lettek, litvánok, jakutok, yukagírok, evenek, evenkik, nanajok, szibériai eszkimók (jupikok), csukcsok, korjácok, mongolok és burjátok génállományában.

Érdekes, a témához szorosan kapcsolódó kérdés, hogy amennyiben a permi nyelveket a legidősebb N3a-L708 alcsoporthoz, az N3a1-B211-hez kötjük, akkor a permi nyelveknek kellett volna legkorábban leválnia a finnugor nyelvcsaládon belül, és nem az ugornak, amely lehetőséggel egyes nyelvészeti modellek is számolnak (Syrjänen, 2013). A gond csak az, hogy ez esetben a permi nyelvek leválása jóval korábbi (7500 év) lenne, mint azt eddig feltételezték. Pontosabban jelzi a demográfiai és a nyelvi folyamatok közötti korlátozott összefüggést, hogy míg a genetikai adatok alapján a marik és a permiek között feltételezett demográfiai kölcsönhatások nyelvi lenyomata kimutatható, addig a mordvinok és a permiek között már nem.

Végezetül egy kérdést fogalmazunk meg a szamojédokkal kapcsolatban. A részletes vizsgálatok a nganaszanokban és a szölkupok között sporadikusan megtalálták a modellünk szerint a nyelvcsere indukáló N3-M46 alcsoportjait. Bár tegyük hozzá, hogy a kutatások megerősítették, a szamojédokra egy másik N alcsoport, az N2a1-P43 jellemző (más néven N1b vagy N-P43). A meglepő az, hogy a szamojédok közötti N3-M46 minták nem egy korai N-L708 alcsoporthoz, hanem a balti-finnekre is jellemző N3a3-VL29 és az N3a4-Z1936 alcsoportokhoz tartoznak. Így modellünk alapján a finnugor-szamojéd elválás nem igazán lehet több 5000-5500 évnél. A hagyományos keretek között nehéz értelmezni a jelenséget. Mindenesetre kérdésként megfogalmazható, hogy a szamojéd és a finnugor nyelvek közötti távolság hátterében nem a szamojéd és finnugor ősnnyelvek korai elválása, hanem esetlegesen a szamojéd nyelvváltás részleges volta áll.

De milyen régészeti kultúrák lehettek a hordozói a Csukcsföldtől Finnországig terjedő N3a3'6-CTS6967 csoportok migrációjának? A cikk szerzői szerint több migrációs hullám is valószínűsíthető, de egyes N3a alcsoportok kora, földrajzi eredete és mai elterjedése meglehetősen pontosan illeszkedik a bronzkori Szejma-Turbinói régészeti kultúra terjedéséhez, amely szintén az Altaj irányából terjedt el a Volga-vidékig (Koryakova 2007). Így az egyik migrációs hullám vélhetően a Szejma-Turbinói kultúrához köthető, amely feltételezést archeogenetikai adatok tudják megerősíteni vagy cáfolni. Jelenleg csak a Baraba-sztyeppéről, állnak rendelkezésre Szejma-Turbinó fegyvereket használó népesség archeogenetikai adatai (csak anyai vonalak), amelyeket kutatócsoportunk a haplocsoport eloszlás alapján ugor gyanúsként tart számon (Pamjav és mtsai, 2016).

A másik érdekes észrevétel, hogy úgy tűnik az N3a3'6-CTS6967 alcsoport számára a középső-holocén klíma optimum vége egy különösen sikeres korszakot jelent, mert e periódus végén négy sikeres alcsoportja jelenik meg.

Nyugat- és Közép-Szibéria határvidéke, a Jenyiszej felső folyása nemcsak az N3a-L708-as alcsoport kialakulásával kapcsolatban kerül gyanúba, hanem az N3a3'6-CTS6967 mutáció megjelenésével is. A régészeti adatok tovább erősítik ezt a gyanút, mert a területről keletre és nyugatra is indulhattak migrációk. A Szejma-Turbinói népesség egyik etnikai komponense valószínűleg a Bajkál-Jenyiszej régióból származik (Koryakova és mtsai, 2007). A tanulmány szerzői megemlítik, hogy a középső-holocén végén, a Bajkál-tó mentén megjelenő Szerovó-Glazkovó régészeti kultúra egyik lehetséges forrása szintén a Jenyiszej felső folyása. Tudománytörténeti okokból érdemes megemlíteni, hogy Matthias Castrén a Jenyiszej felső folyása mentén általa uráli eredetűnek vélt helynév anyagot talált (Zsirai 1994).

Összefoglalás

Az észt kutatók által vezetett nemzetközi projekt jelentőségét nehéz túlbecsülni. Jelentősen bővült a tudásunk az apai N haplocsoportról alcsoportjainak földrajzi elterjedése és időbeli keletkezése terén. Az alcsoportokra bontás alapján azt valószínűsíthetjük, hogy az N3-M46 haplocsoportot hordozó népességek Északkelet-Ázsia óceáni partvidékéről indulnak el a szárazföld belseje felé a jégkorszak végén, talán a változó természetföldrajzi körülményekkel összefüggésben. A Jenyiszej felső folyása fontos szerepet játszott a finnugor szempontból fontos N3a-L708-as alcsoport kialakulásában, ill. első demográfiai expanziójában, valamivel a jégkorszak után. A közép-szibériai gyökerek ellenére, a finnugorokra jellemző három alcsoport előfordulása gyakorlatilag Nyugat-Szibériára és Európára korlátozódik. Így nagy valószínűséggel állítható, hogy a finnugor népek expanziói már mind Nyugat-Szibériában és Európában zajlottak.

A finnugor népekben a három alcsoport jelenléte nem korrelál szorosan a hagyományos családfával. Mindez azt valószínűsíti, hogy nem elhanyagolható demográ-

fiai kölcsönhatások zajlottak a múltban egyes finnugor népek között. Az intenzív demográfiai kölcsönhatások nem eredményeznek törvényszerűen mély nyelvi kölcsönhatásokat, de bizonyos esetekben a másodlagos nyelvi kölcsönhatások elképzelhetőnek tűnnek a nyelvcsaládon belül. A régészek számára a Szejma-Turbinói kultúra, és a középső-holocén végén a Bajkál-tó és az Altaj-hegység közötti területekről induló régészeti mozgások vizsgálata lehet érdekes. A korai magyar történelem szempontjából pedig jelentősen felértékelődik Baskíria szerepe, mert a tanulmány adatai alapján speciális genetikai szálak fűzhetik össze a Kárpát-medencét Baskíriával és az obi-ugorokkal.

Hivatkozás

- Koryakova és mtsai (2007): The Urals and Western-Siberia in the bronze and iron age. Cambridge University Press.
- Pamjav H. és mtsai. (2016): Genetikai és őstörténet. Napkút kiadó.
- Pusztay J. (1996): Zu den Verbalpräfixen in der Uralischen Sprachen. Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére. Szeged. 257–259.
- Roots, S. és mtsai (2016): Human Y Chromosome Haplogroup N: A Non-trivial Time-Resolved Phylogeography that Cuts across Language Families. The American Journal of Human Genetics 99, 163–173, July 7, 2016.
- Syrjänen, K. és mtsai (2013): Shedding more light on language classification using basic vocabularies and phylogenetic methods: A case study of Uralic. Diachronica 30: 323–352.
- Luhó V. (1975): Finnország betelepülése és őstörténete a régészeti kutatások tükrében. In: Urali népek. Corvina Kiadó. 109–127.
- Zsirai M. (1994): Finnugor rokonságunk. Trezor Kiadó. Budapest.

Németh Endre, Fehér Tibor

Osmo Ikola

1918–2016

2016. április 27-én, 98 éves korában elhunyt Osmo Ikola nemzetközileg is elismert finn nyelvész a Turkui Egyetem volt rektora.

Ikola 1918. február 6-án született a kelet-finnországi Joensuuban, ahol édesapja Niilo Ikola a kereskedelmi iskola igazgatója volt. A család 1919-ben Turkuba költözött, mert az édesapát kinevezték a turkui kereskedelmi iskola igazgatójának. Róla még annyit kell elmondani, hogy nagy érdemei voltak a Turkui Kereskedelmi Főiskola megalapításában, annak rektora, majd kancellárja volt. Emellett a finn nyelv kutatásával foglalkozott, a harmincas években egy ideig a Turkui Egyetemen a finn nyelvészet professzora is volt. Így érthető, hogy Osmo Ikola a turkui gimnáziumban megszerzett érettségi után tanulmányait a Turkui Egyetemen folytatta. Főszakként a finn nyelvet és rokon nyelveit tanulmányozta. Egyetemi tanulmányait 1940-ben fejezte be, és rögtön hozzákezdett doktori értekezésének munkálataihoz.

1947-től, három éven át az Uppsalai Egyetem finn lektoraként dolgozott. Közben 1949-ben sikeresen megvédte Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa (Az igeidők és -módok használata az első finn bibliában) c. doktori értekezését. 1950 végén nevezték ki a finn nyelv és rokon nyelvei professzorának a Turkui Egyetemre. Ezt a posztot töltötte be egészen nyugdíjba vonulásáig.

A tanítás és a kutatás mellett tevékenyen részt vett az egyetem vezetésében is. Kétszer volt a Bölcsészettudományi Kar dékánja, majd 1970-ben rektorhelyettes lett, 1975-ben pedig megválasztották az egyetem rektorának. Ezt a tisztséget 1981-ig töltötte be, miután 1978-ban újraválasztották. Nehéz időkben kellett Ikolának az egyetem vezetésével járó terheket viselni. A korábban magánintézményként működő egyetemet ugyanis államosították. Ikola a magánegyetem híve volt, de belátta, hogy az államosítás volt finánciális szempontból az egyetlen reális megoldás. Alapítványi forrásokból ugyanis nem lehetett tovább biztosítani az egyetem működését. Ilyen körülmények között Ikola arra törekedett, hogy az oktatási minisztérium központosító törekvéseivel szemben minél nagyobb mértékben megőrizze az egyetem autonómiáját. Szembekerült a minisztériummal a felsőoktatási tanulmányi reform ügyében is. A sors furcsa fintora, hogy ezekben az ügyekben az a Mikko Niemi volt legfőbb ellenfele, aki a minisztérium felsőoktatási és tudományos osztályát vezette, és egyben a Turkui Egyetemen az anatómia professzora volt. A viharok régen lecsillapodtak. Lehet, hogy Ikolának nem mindenben volt igaza, de vitathatatlan, hogy mindenkor korrektül és legjobb meggyőződése szerint járt el.

Mielőtt Ikola tudományos életművének méltatására rátérnénk, illik néhány szót szólni tudományszervező tevékenységéről is. 1954-től 1971-ig elnöke volt a Turkuban működő Finn Nyelvi Társaságnak (Suomen Kielen Seura). 1959-ben ő

alapította és több évtizeden át szerkesztette a társaság Sananjalka nevű, ma is megjelenő évkönyvét.

1967-ben Ikola kezdeményezésére alapították a Lauseopin arkisto (Mondattani archívum) elnevezésű számítógépes adatbázist, a maga nemében az elsőt a finnugrisztikában. Ez többek közt 142 finn nyelvjárási (tehát beszélt nyelvi) mondattanilag elemzett összesen 163 ezer mondatból álló szöveget tartalmaz. Számos tudományos publikáció készült a mindenki számára hozzáférhető adatbázis felhasználásával.

1980-ban Turkuban rendezték a Nemzetközi Finnugor Kongresszust, melynek elnöke és egyben a szervezőbizottság elnöke Osmo Ikola volt. A résztvevők létszámát tekintve legnagyobb finnugor kongresszust mesteri módon szervezték meg a turkui kollégák, mind a tudományos programot, mind a szokásos kísérő rendezvényeket. Azt hiszem, a turkui várban rendezett fogadás és az ahvenanmaai hajókirándulás minden résztvevő számára felejthetetlen élmény maradt még több mint három évtized után is. Ikola nemcsak maximálisan támogatta kollégái szervező munkáját, hanem fontos szerepe lehetett a szükséges anyagi eszközök biztosításában is.

Más kiváló tudósokhoz hasonlóan Ikolától sem állt távol a tudományos ismeretterjesztés. Jó példája ennek az 1971-ben Helsinkiben megjelent Nykysuomen käsikirja (A mai finn nyelv kézikönyve). Ez a két évvel korábban megjelent Suomen kielen käsikirja némileg rövidített, a nyelvtörténeti fejezetek nélküli változata. A kötetnek Ikola nemcsak szerkesztője, hanem legfontosabb szerzője is volt, a szöveg háromnegyed része az ő tollából származik. A könyv legfontosabb része a Suomen kielioppi ja oikeakielisyysopas (Finn nyelvtan és nyelvhelyességi tanácsadó 9–221. l.) is Ikola műve. Mint a címből kitűnik a szerző együtt tárgyalja a nyelvtani jelenségeket és a velük kapcsolatos nyelvhelyességi tudnivalókat. (Talán nem illik ide, mégis megemlítem, hogy manapság nálunk egyesek tagadják a nyelvművelés szükségességét. Ez azért is furcsa, mert a generatív nyelvtan is azt tanítja, hogy minden nyelvben vannak helyes és helytelen mondatok. Ha ez így van, akkor logikus az a törekvés, hogy beszédünk lehetőleg csak helyes mondatokból álljon.) Ikola a hagyományos nyelvtan eszközeivel mutatja be a finn nyelv egyes jelenségeit és fűzi hozzájuk a szükséges nyelvhelyességi tudnivalókat. A mű ugyan finnek számára készült, de a finnül tanuló külföldiek is jól használhatják. Nyelvművelőként Ikola megértő és toleráns. Nem véletlen, hogy ez a kiváló mű újra megjelent 1976-ban, 1986-ban és 1991-ben is.

Korábban már említettem Ikola doktori értekezését. Ez tulajdonképpen kijelölte számára a kutatási irányt: a finn nyelv mondattana. Az ötvenes években 1954 és 1958 között hat részes cikksorozatot publikált a Virittäjä-ben, a vezető finn nyelvészeti folyóiratban Suomen lauseopin ongelmia (Finn mondattani problémák) címmel. Sok más publikáció után ugyanott jelent meg 1997-ben Objektipredikatiivi (Predikatív tárgy) c. cikke (Vir. 101: 498–512). A Finn Irodalmi Társaság legendás Tietolipas sorozatában jelent meg Lauseopin kysymyksiä c. könyve 1961-ben.

Itt most egy másik kis könyvről szeretnék egy kicsit részletesebben beszélni. Ezzel szeretném illusztrálni Ikola módszerét és tudományos mentalitását. A Lauseenvastikeoppia (Mondatpótlók tana) c. könyv 1978-ban jelent meg (Tietolipas 76). A szerző ekkor hatvan éves volt. És ezt azért kell hangsúlyozni, mert a téma feldolgozásához Ikola, aki korábbi művei alapján egyértelműen a hagyományos nyelvészet mellett kötelezte el magát, itt a generatív nyelvészet módszereit is felhasználja. Tanulságos, hogyan mutatja be a szerző a generatív nyelvtant: „Jonkin verran yksinkertaistaen voidaan sanoa, että kun muu kielentutkimus yleensä ottaa lähtökohdaksen lausutut tai kirjoitetut sanat, lauseet ja virkkeet ja sitten analysoi ja selittää niitä, niin generatiivinen kieliooppi etenee päinvastaiseen suuntaan: lähtökohtana ovat merkityssisällöt ja päämääränä sellaisen sääntöjen järjestelmän luominen, jota soveltamalla nämä merkityssisällöt muunnetaan kielen lauseiksi ja virkkeiksi. Generatiivinen kieliooppi siis generoi eli tuottaa lauseita.” (13.) (Némileg leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy míg a nyelv kutatása általában a kimondott vagy leírt szavakból és mondatokból indul ki, ezeket analizálja és magyarázza, addig a generatív nyelvtan az ellenkező irányba halad: a jelentéstartalom a kiinduló pont és az a cél, hogy egy olyan szabályrendszert hozzunk létre, amelynek segítségével a jelentéstartalom mondatokká alakítható. A generatív nyelvtan tehát mondatokat hoz létre, mondatokat generál.)

Jól látja az új módszer előnyeit és hátrányait is: „Generatiivisen transformatio-kieliopin harrastus on Amerikasta levinnyt kaikkiin maanosiin ja se on aiheuttanut kielitieteen alalla melkoisen mullistuksen. Eräin paikoin kielentutkimus on liiankin yksipuolisesti suuntautunut tähän kieliooppiteoriaan, mutta toisaalta tämä teoria on johtanut moniin sellaisiin oivalluksiin jotka kaikkien kielentutkijoiden kannatta ottaa varteen.” (13.) (A generatív transzformációs nyelvtan Amerikából kiindulva mindenütt elterjedt és meglehetősen forradalmat okozott a nyelvtudományban. Helyenként a nyelvtudomány túlságosan egyoldalúan viszonyult ehhez az elmélethez, ugyanakkor az elmélet sok olyan felismeréshez vezetett, amelyet minden nyelvésznek érdemes szem előtt tartania.)

Visszatérve a mondatpótlókra, ezek tulajdonképpen mellékmondatokat helyettesítő igeneves szerkezetek, amelyek a finnben (és más finnugor nyelvekben) sokkal jelentősebb szerepet játszanak, mint pl. a magyarban. Ikola úgy látja, hogy a generatív nyelvészet módszereivel (a mondat szerkezet fa-diagrammal történő ábrázolása, a mély szerkezettel való operálás, a mély szerkezet és a felszíni szerkezet összefüggéseinek feltárása stb.) jobban le lehet írni ezeket a szerkezeteket és a bennük jelentkező szabályszerűségeket. És ebben igaza is van. Ikola nagy szakértelemmel tesz rendet a finn mondatpótlók bonyolult rendszerében, mondanivalóját érthetően és világosan adja elő. Jól összefoglalja és kritikailag értékeli a korábbi véleményeket. Eredményeit aligha lehet kétségbe vonni.

Nem könnyű objektívan megítélni egy kutató műveinek időállóságát. Hiszen nincsenek igazán megbízható kritériumok. Ezért inkább kíváncsiságból néztem meg, hogyan vannak jelen Ikola kutatásai az utóbbi évtizedek legfontosabb finn

mondattani monográfiájában, illetve leíró nyelvtanában. Auli Hakulinen és Fred Karlsson Nykysuomen lauseoppia c. monográfiájában Ikola 23 tanulmányára történik hivatkozás, az Iso suomen kieliooppi irodalomjegyzékében pedig 24 tétel képviseli tudományos munkásságát. Vagyis mindenképpen maradandót alkotott.

E sorok írója a hetvenes évek elején mint a Turkui Egyetem magyar lektora ha nem is közeli, de személyes kapcsolatba került Osmo Ikolával. Akkori benyomásaimat sok évtized után felidézve, azt mondhatom, hogy a szó legjobb értelmében tipikus finn professzor volt: tartózkodó, kevés beszédű és hallatlanul korrekt. Részt vett a Fennicumban a rituális mindennapos kávézásokon és néha még röplabdázott is kollégáival az egyetem tornatermében.

„Osmo Ikolan elämäntyö on ansiokas luku Turun yliopiston historiaa ja itsenäisen Suomen sivistyshistoriaa.” (Osmo Ikola életműve értékes fejezete a Turkui Egyetem történetének és az önálló Finnország művelődéstörténetének.) Ezzel a mindenképpen helytálló megállapítással zárul a róla szóló megemlékezés az interneten.

Csúcs Sándor

KRÓNIKA

Nyugat-Szibéria: Hanti sámán óvja a szent tavat az olajtársaságoktól

A rokon hanti nép tagja, Szergei Kecsimov vált az olajipar és az őshonos népek között dúló viszálykodások jelképévé Oroszországban. Ő az, aki harcba szállt a Surgutneftegas nevű olajtársasággal a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben, Nyugat-Szibériában. A sámán családból származó Kecsimov védelmezi a hantik körében szentnek tartott Imlor-tavat, ennek közelében működik ugyanis az ország legnagyobb olajtársaságai közé tartozó Surgutneftegas egyik olajkitermelő helye.

– Ha én nem őrködnék ott, akkor ezek már rég kisajátították volna a tavat – mondja Kecsimov a közeli Russzkinszkaja faluban.

Az olajvállalatok igyekeznek az olajtermelésről tárgyalások útján megállapodni az őslakos népekkel, akik a földhasználatért cserébe például motoros szánokat és áramgenerátorokat kapnak. Kecsimov szerint viszont az olajvállalatok kikényszerítik az őslakosok beleegyezését, ráadásul úgy ítéli meg, hogy környezetszennye-

zéssel is vádolhatók. Kecsimov felhívta a figyelmet számos olajfoltra a tó környékén, melyekről a Greenpeace, a világ legnagyobb független természet- és környezetvédelmi szervezete is készített jelentést.

Kecsimovval szemben jelenleg jogi eljárás folyik. A Surgutneftegas dolgozói azzal vádolják, hogy halálosan megfenyegette őket, a hanti sámán azonban tagad.

Oroszország olajkitermelésének mintegy fele a Hanti-Manysi Autonóm Körzetben zajlik. Az 1980-as években kezdődött nagyszabású ipari tevékenység felforgatta a területen őshonos hantik, manysik és nyenyeczek életét. Az olajkitermelés és az ezzel járó környezetszennyezés veszélyezteti a területen élő őslakos népek réntartásra, halászatra, vadászatra és gyűjtögetésre alapuló életmódját.

Erkka Mikkonen, Russzkinszkaja, Hanti-Manysi Autonóm Körzet
A hír a finn rádió honlapján (yle.fi/uutiset/) jelent meg 2016. június 5-én. (A szerk.)

Fordította: Falk Nóra

✱

Hírek

2016. augusztus 5-én a nemzetközi szakértőkből álló zsűri megválasztotta a 2017-es év Finnugor Kulturális Fővárosát. A győztes pályázó ezúttal egy 600 lakosú karéliei falu. *Vuokkiniemi* az ötödik Finnugor Kulturális Főváros lesz az udmurt Sztarije Bigi, a szetu Obinitsa, a magyar Iszkaszentgyörgy és Veszprém után. A befutó pályázat fő eleme a veszélyeztetettnek tekintett karéliei nyelv megőrzése volt, hiszen Oroszország területén 50 ezer, Finnországban pedig mindössze 5 ezer fő beszéli.

Az Iszkaszentgyörgy Finnugor Kulturális Főváros 2016 program egyik kiemelt pontja, hogy az év folyamán különböző finnugor nemzetek képviselői pár hónapot iszkaszentgyörgyi lakosként töltenek el. A kulturális év végéhez közeledve nemrégiben megérkezett a településre a harmadik és egyben utolsó „nagykövet”, az észti Piret Junalainen és kisfia, Jan-Erik.

Szeptember 24. és október 2. között két finn és egy észti alkotás is szerepel a harmadik alkalommal megrendezett Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztiválon: *Hanna Hovitie* rövidfilmje, a Hosszú még az út, *Jured Sladkowski*

tragikomédiája, a *Don Juan* és *Madli Lääne* A csend hangjai című alkotása. Mindhárom dokumentumfilm rendezőjével személyesen is lehet majd találkozni. Részletek a <http://bidf.hu/hu/> oldalon.

Szeptember 26-án nyílik és október 20-ig látogatható az Erőműház-ban (Bp. VII., Wesselényi u 17.) az *Új észti divatillusztráció* című kiállítás, mely 5 ország 21 művészenek alkotásain keresztül mutatja be a divatillusztráció jellegzetes technikáit és legújabb trendjeit. Finnországot Jarno Kettunen, Annu Kilpeläinen, Laura Laine, Riikka Sormunen, míg Észtországot Kätlin Kaljuvee, Anu Samarüütel, Britt Samoson, Marju Tammik képviseli.

A tárlathoz a helyszínen ingyenes kísérőprogramok kapcsolódnak. Október 5-én például a Marimekko alapítója, Armi Ratia legendás élettörténetét feldolgozó játékfilmet vetítik. Jörn Donner rendező alkotását *Armi el!* (Armi elää!) címmel finn nyelven láthatjuk, magyar felirattal. Emellett megtekinthetünk egy észti játékfilmet (*Vágyak boltja* – Stiilipidu, szept. 28.) és két észti dokumentumfilmet is (*Out of Fashion* – Moest väljas és *Winny Puhh: a világ legfurább bandája* – Winny Puhh: maailma veidraim bänd, okt. 19). További információk a <https://www.facebook.com/events/164161504010325/> oldalon.

Október 4-én az *Olimpia Splendid* nevű női trió lép fel a modern kísérleti zene fesztiváljaként emlegetett UH Festen, a Capella Caféban (Bp. V., Belgrád rkp. 23). A zenekar tagjai a finn underground és punk ismert képviselői, első lemezük *Nuttu Nurin* címmel tavaly jelent meg.

Az UH Festen fellép a *Neoandertals* is. Az észti metálbanda dobosa, *Sandra Vungi* civilben vegán szakács, aki október 2-án a Food Not Bombs Budapest akcióján készít többfogatásos menüt a rászorultaknak. További részletek a <http://www.esztorszag.hu/esemeny/kozos-fozes-es-etelosztas-eszt-vendegszakaccsal> oldalon.

Október 21-én a Magyar Állami Operaház (Bp. VI., Andrásy út 22.) mutatja be a világon elsőként a közelmúltban elhunyt finn zeneszerző, *Einojuhani Rautavaara* A banya című, az 1956-os magyar forradalomról szóló operáját. Összesen négy előadás lesz (október 21, 27, 29. és november 3.) finn nyelven, magyar és angol felirattal. A rendező Vilppu Kiljunen, a karmester Bogányi Tibor. Simon szerepét Tommi Hakala játssza, a díszlettervező Antti Mattila, a jelmeztervező Piia Rinne.

December 10-én és 18-án *Kaija Saariaho* finn zeneszerző operáját ismerhetjük meg. A *Távoli szerelem* (L'amour de loin) rendezője Robert Lepage, a karmester Susanna Mälkki. A New York-i Metropolitanban rögzített előadást az Uránia Nemzeti Filmszínházban (Bp. VIII., Rákóczi út 21.) vetítik, két alkalommal.

Összeállította: Falk Nóra